

AŞÇILIK RİSALESİ (RİSALE-İ AŞ-FEZLİK)

Serap ALPER*

Geliş Tarihi: Mayıs, 2017

Kabul Tarihi: Aralık, 2017

Öz

Türk dilinin ilk yazılı belgeleri niteliğinde olan Orhon Yazıtları'ndan itibaren, Türk dili tarihi boyunca ortaya konulan eserlerden Türk toplumunda hangi mesleklerle uğraşıldığına dair bilgiler edinebiliyoruz¹. Daha XI. yüzyılda *Kutadgu Bilig* gibi Türk dili ve edebiyatı tarihinde önemli bir eserde ve sonrasında kaleme alınmış olan siyasetname, nasihatname türündeki eserlerde de çeşitli vazifelerde bulunanlar için meslek ahlakından bahsedilir. Bizzat meslek risaleleri ise, daha geç dönemde ortaya konmuştur. XVII-XVIII. yüzyıllardan itibaren ortaya konmuş olan bu meslek risalelerinin önemli bir kısmı bugün İsveç, Rusya, İngiltere ve Almanya'da çeşitli kütüphanelerin koleksiyonlarında² Uygur sahasına ait metinler tespit edilmiş ve bu metinler üzerinde Türkiye, İsveç, Çin, Özbekistan ve başka yerlerde çalışmalar yapılmıştır³.

Bu makalede çeşitli meslek risalelerinden biri olan *Risale-i Aş-fezlik* üzerinde çalıştık. *Risale-i Aş-fezlik*, St. Petersburg Institute of Oriental Manuscripts a402 numarada kayıtlı yazmada 3b-38b varakları arasında yer almaktadır. Eserin müellifi, müstensihisi ve istinsah tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dil özelliklerine göre XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarında, Doğu Türkçesinin klasik sonrası devrinde, Çin Halk

* Yrd. Doç. Dr.; Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alperserap@gmail.com.

¹ Türk dilinin Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerine ait eserlerinde geçen meslek adları için bk. Serkan ŞEN (2007), Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun.

² Dünyanın üçüncü büyük Doğu Türkistan yazmaları koleksiyonu olan İsveç'teki Lund Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan yazma eser koleksiyonu çoğunluğu İsveçli diplomat ve filolog Gunnar Jarring'in Doğu Türkistan'dan getirdiği ve 1982 yılında bağışladığı Çağatay, Özbek ve Uygur Türkçesi ile yazılmış yazma eserler ile bir kısmı İsveçli misyonerler tarafından bağışlanan, satılan veya üniversite kütüphanesi tarafından satın alınan yazma eserlerden oluşmaktadır. Jarring Koleksiyonu için bk. Gunilla TÖRNVALL (2014), "Hoten ve Kaşgar'dan: Gunnar Jarring ve Jarring Koleksiyonu", Çev.: Serkan ÇAKMAK, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, s. 103-111. St. Petersburg Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsü Kütüphanesinde divan, tezkire ve risaleler başta olmak üzere çok sayıda el yazması vardır. Fransa İlimler Akademisi Kütüphanesi ile Şinca Uygur Özerk Bölgesi Eski Eserler İşhanesi ve İktisadi Fenler Akademisi Kütüphanesi de el yazması eserlerin bulunduğu merkezlerdir.

³ İsveç Lund Üniversitesi Jarring Koleksiyonu içindeki XVI ve XX. yüzyıllar arasında farklı tarihlere ait olan yazma eserler arasında bulunan demircilik mesleğine ait bir risale Ümit EKER ve Ünal ZAL tarafından çeviri yazı alfabesine aktarılmıştır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi Birimi tarafından desteklenen *Çağatay Türkçesiyle Yazılan ve Geleneksel Meslekleri Konu Alan Risalelerin Araştırılması, İncelenmesi ve Yayınlanması* başlıklı proje ile Çin'de, İsveç'te ve Rusya'da bulunan meslek risalelerinden *Risâle-i Dehkâncılık*, *Risâle-i Harrâtlık*, *Risâle-i Aşfezlik*, *Risâle-i Nemed-mâllık* Adem Öger ve Recep Tek'in editörlüğünde; *Risâle-i Tegürmendçilik* ve *Risâle-i Kassâblık* Adem Öger ve Filiz Kılıç editörlüğünde yayımlanmıştır. Yine Lund Koleksiyonunda bulunan *Rengrizlik Risalesi*, Adem ÖGER ve Nuriman Abdurreşit KAŞGARİ tarafından çalışılmıştır: "Uygurlarda Risalecilik Geleneği ve Rengrizlik Risalesi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 41, 2016, s. 10-49. Konya Bölge Yazma eserler Kütüphanesinde bulunan Çağatayca iki meslek risalesi Fatih ERBAY tarafından çalışılmıştır: "Çağatay Türkçesiyle Yazılmış İki Risâle: Risâle-i Çârvâdârcılık ve Risâle-i Dihkâncılık", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 4 (Aralık 2012), s. 103-124. Urumçi'de bir sahafta bulduğu bir meslek risalesi üzerinde de Semra ALYILMAZ çalışmıştır: *Risâle-i Mûze-düzlük (İnceleme- Metin- Dizin)*, Elik Yayınları, Ankara 2011.

Cumhuriyeti Uygur Özerk Bölgesi'nde, Kaşgar, Yarkent, Hoten gibi önemli ticaret ve kültür merkezlerinden birinde yazıldığı tahmin edilmektedir. Konusu itibariyle eser, İslam'dan önce Türk, Ortadoğu ve özellikle İran bölgelerinde bulunan mistik kültürlerin ve bu kültürler içinde ortaya çıkmış birtakım cemaat ve kurumların etkilerini açık biçimde yansıtan fütüvvetname niteliği taşımaktadır. Risalede, aşçılık mesleğinin ne olduğu ya da nasıl icra edildiğinden ziyade işlerin dinî bir ritüele ve belli ahlakî kurallara dâhil olarak yapılması gerekliliği belirtilmektedir. Bu yönüyle Anadolu'nun sosyal hayatının düzenlenmesinde XIII. yüzyıldan itibaren büyük bir rol oynadığını gördüğümüz, sanatkâr ve esnaf zümreleri arasında yayılmış, sosyoekonomik özelliği ağır basan Ahi teşkilatı ve teşkilatın nizamnamesi tarzındaki fütüvvetname geleneğinin Doğu Türklük sahasında da olabileceğini düşündürmektedir. Bunda, Moğol hâkimiyeti zamanında Hindistan'da revaç bulan ve daha sonra Maverâünnehir'de yayılan *kesbname* geleneği ve daha öncesinde XI. yüzyılda kaleme alınmış olan *Divanü Lugati't-Türk*'te geçen *akı* "eliaçık, cömert; yiğit" kelimesini ve *akılık* olgusunun eski Türk boy ve toplulukları arasındaki önemini etkisi büyüktür.

Anahtar Sözcükler: kesbname, fütüvvetname, meslek, risale.

PAMPHLET OF COOKING

Abstract

From the Orkhon inscriptions, which are the first written documents of the Turkish language, and the Works which have been presented during the history of the Turkish language we can get information about which professions are dealt with in the Turkish society. An the XIth century in the work which is important for Turkish language and literature such as Kutadgu Bilig, and also the Works drawn up type of politics, advice mentioned about work ethics. The vocational pamphlets themselves drawn up later. An important part of these vocational pamphlets which were drawn up at XVIIth-XVIIIth centuries, in the collections of various libraries in Sweden, St. Petersburg and Berlin. These pamphlets are being studied in Turkey, Sweden, China, Uzbekistan and elsewhere.

In this article we study on pamphlet of cooking one of the various vocational pamphlets. *Risale-i Aş-fezlik* is located between 3b-38b leafs of manuscript registered a402 of the St Petersburg Institute of Oriental Manuscripts. There is no information about the auther, scribe and date of copy of manuscript. According to its language characteristics which was written at the end of the XVIIIth century and the beginning of the XIXth century, after classical era of Eastern Turkish, where at Uighur Autonomous region in the people's republic of China, particularly supposed to be written in Kashgar, Yarkend or Hoten, is a vocational pamphlet. With its subject the pamphlet carries the features of fütüvvetname which reflects the effects of mystical cultures and the communities and institutions that have emerged within these cultures at Turkey, Middle Eastern and especially Iranian regions. It's mentioned at this pamphlet that the necessity of doing the works with a religious ritual and ethical rules, rather than what is profession of cooking or how it done. With this point of view, it makes us thinking that Ahi organization and fütüvvetname tradition which had been playing a major role among the craftsmen and tradesman since XIIIth century, also plays a role at east Turkish field. In this idea, effects of the tradition of kesbname which rose in India at the time of Mogol rule and than spreaded in Maverâünnehir and the tradition of akılık which was important among the old Turkish tribes and communities, is great.

Keywords: kesbname, fütüvvetname, profession, pamphlet.

Eserin Tanıtımı

Risale-i Aş-fezlik, St. Petersburg Institute of Oriental Manuscripts a402 numarada kayıtlı yazmada 3b-38b'de yer alır, 35 varaktan oluşur. Hemen her sayfasında 5 satır, 38b'de ise 4 satır bulunmaktadır. Eserin müellifi, müstensihî ve istinsah tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, Doğu Türk yazı dilinin etkin olduğu saha içinde kalan Kaşgar, Yarkent, Hoten gibi önemli ticaret ve kültür merkezlerinden birinde yazıldığı tahmin edilmektedir.

Eserin Adı

Mensur olarak yazılmış olan eserin adı, metnin başında verilmektedir: *Risāle-i aş-fezlik bu turur* (3b/1). Yeni Uygur Türkçesinde *aşpez* şeklinde kullanılan kelime “aşçı” (Necip, 2008: 19) anlamında olup, “yemek” anlamındaki T. *aş* kelimesi ile “yapan” anlamındaki Far. *-pez* ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. *aş-pez* اشپز “aşçı” (Steingas: 62b) şeklindeki kelime /p/ > /f/ ses değişmesi sonucu *aş-fez* اشفض şeklinde metinde kullanılmaktadır. Yazımdaki değişikliği de ekin telaffuzunda gerçekleşen ses değişikliğini yazıma aktarma çabası şeklinde açıklayabiliriz.

Eserin Dâhil Olduğu Saha

Dil özellikleri *Risale-i Aş-fezlik*'in XVIII-XIX. yüzyıllarda Doğu Türkçesinin klasik sonrası devrinde, Kaşgar, Yarkent, Hoten gibi önemli ticaret ve kültür merkezlerinden birinde yazıldığını düşündürmektedir.

Türk dilinin 15-20. yüzyıllar arasındaki tarihî lehçesi olan Doğu Türk yazı dilinin dönemleri konusunda yapılan birçok tasnif içinde bugün daha çok kabul gören Eckmann'ın tasnifine göre bu edebî Türk dili üç döneme ayrılır:

- Klasik Öncesi Çağatayca Devri (XV. yüzyıl başı-1465): Ali Şir Nevâyî'nin ilk divanının tertip tarihi olan 1465'ten önceki şair ve yazarların eserlerinin oluşturduğu dönemdir.
- Klasik Çağatayca Devri (1465-1600): Nevâyî ile çağdaşlarının dönemidir.
- Klasik Sonrası Çağatayca Devri (1600-1921): Klasik Çağatayca dönemini izleyen dönemdir (Eckmann, 1988: XIII-XIV).

Klasik sonrası dönemde de pek çok şair tarafından farklı kültür merkezlerinde işlenmeye devam eden Doğu Türkçesinin son dönemi için Eckmann, bu dönemde bir yandan özellikle Nevâyî'nin dikkatli bir biçimde taklit edildiğini diğer yandan da Özbek unsurlarının etkisinin olduğunu belirtir (Eckmann, 1988: XIV). XVII. yüzyılda Kâşgar'da ve Fergana

şehirlerinde Çağatayca'nın, resmî dil ve kültür dili olarak Farsçadan daha fazla kullanıldığını belirten Köprülü'ye göre; "Çağatay edebî dili XIX. asır ortalarına kadar, Çin hudutlarından İran sınırlarına kadar bütün Orta Asta memleketlerinde umûmi kültür dili, edebi dil ve devlet dili olarak kullanılıyor, hükümdarlar arasındaki mektuplar, vakfiyeler, her türlü edebî ve ilmî mevzûlar bu dille yazılıyor, yalnız mahdut aristokrat sınıflara değil, halka hitap eden eserlerde de bu dil kullanılıyordu. XIX. asırda yeni hayatın zarûretleri ve garptan gelen yeni fikirlerin tesiri ile yerli konuşma dillerine dayanan mahalli lehçe edebiyatları teşekkül etmeye başlayınca kadar, Çağataycanın bu hâkimiyeti çok geniş bir sahada devam etmiştir (Köprülü, 1988: 318b).

XVII. yüzyıldan itibaren yerel unsurların görülmeye başladığı klasik yazı dili, XX. yüzyıldan itibaren çağdaş Türk lehçelerinin ortaya çıkması şeklinde bir gelişim gösterir. XVII. yüzyıldan itibaren verilen eserlerde klasik Doğu Türk yazı dili özellikleri ve yerel unsurların birarada kullanıldığı görülmektedir. *Risale-i Aş-fezlik*, klasik sonrası Doğu Türkçesi metinlerinin hususiyetlerini taşımakla birlikte Yeni Uygurlara ait bazı yerel kelimelerin varlığıyla Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları merkezlerden birinde yazılmış olabileceği fikrini güçlendirmektedir: çuruldur- (çuruldımak "cırıldamak, cıvıdamak" Necip, 2008: 88), dovila- (dovilimək "yığmak, toplamak" Necip, 2008: 105), hayda- (haydimək "1. Kovmak, dağıtmak, sürmek 2. Sürmek, açmak" Necip, 2008: 150), kürünç (gürüç / gürünc "pirinç" Necip, 2008: 138), us- (usmak "uzatmak, vermek, almak, çekmek, dökmek, koymak" Necip, 2008: 439).

Eserin İçeriği

Risale-i Aş-fezlik'te başlıklarla ayrılmış bölümler bulunmamakla birlikte, konuların sıralanışı açısından eserin içeriğini şu şekilde maddeleyebiliriz:

- Besmele ve selam: *Risale-i Aş-fezlik*, 3b/1'de eserin adı belirtildikten sonra, İslami geleneğe uygun olarak besmele ile başlamaktadır. 3b/3'ten itibaren Allah'a hamd, Hz. Muhammed'in soyu ve dostlarına selam ifadesinden sonra İmam Cafer-i Sadık ve yol arkadaşlarının rivayeti yoluyla mesleğin öncüsüne geçiş yapılmaktadır.
- Aşçılık mesleğinin kökeni: 4b/1 ile 5b/5 arasında Hz. İbrahim'in helal yemek üzere Allah'tan kendisine bir zanaat öğretmesini istediği, Allah'ın Cebrail'e emriyle bu hünerin kendisine öğretildiği ve mesleğin öncüsünün Hz. İbrahim olduğu belirtilir.
- Aşçılık mesleğinin dinî ve sosyal açıdan önemi: 5b/5 ile 9b/2 arasında aşçılık mesleğinin önemi ve kutsallığı anlatılmaktadır.

- Aşçı adaylarından beklenen özellikler: 9b/2 ile 17b/3 arasında aşçılık mesleğine başlayan bir kişinin neleri yapması ve neleri yapmaması gerektiği anlatılır.
- Mesleğin üstatları: 17b/3 ile 20a/4 arasında aşçılık mesleğinin öncüsü ve geçmiş üstatlar zikredilir.
- Aşçılık mesleğinin icrasında uygulanması gerekli hükümler: 20a/4 ile 28a/3 arasında ocak başına geçmekten yemeği tabağa dökene kadar aşçılık mesleğinin icrasında her bir adımın belli ayet ya da dualar okunarak gerçekleştirilmesi gerektiği anlatılır. Mesleğin farz, sünnet, vacip ve sevapları anlatılır.
- 28a/3'ten itibaren meslekte hangi vakitlerde tekbir almak gerektiği sorusu sorulur. 28b ve 29a'nın bulunduğu varak eksik olduğu için maalesef sorunun cevabını ve devamında ne anlatıldığını bilemiyoruz.
- Risaleye uygun hareket etmenin önemi: 29b/1'den itibaren tekrar mesleğin önemi vurgulandıktan sonra sonra, mesleğe adım atanların risalede anlatılan mesleğin adap ve erkânını, usul ve kaidelerini bilmemesi, uygulamaması ve öğrencilerine anlatmaması halinde hem dini hem de sosyal açıdan ne tür cezalandırmalarla karşılaşacağı anlatılır.

Eserin Önemi

Risale-i Aş-fezlik, Allah'a hamd, Hz. Muhammed ve soyuna selamdan sonra Hz. İbrahim ile ilgili bir kıssa ile başlamaktadır. Bu kıssaya göre, Hz. İbrahim Allah'tan kendisine helal kazanç sağlayabileceği bir zanaat bağışlamasını ister. Allah, Hz. Cebrail'e Halil İbrahim'e aşçılık hünerini öğretmesini buyurur. Allah'ın emriyle Hz. Cebrail, aşçılık hünerini Hz. Halil İbrahim'e öğretir. Böylece Hz. Halil İbrahim, aşçılık mesleğinin öncüsü olarak gösterilerek mesleğe dini bir temel ve itibar kazandırılmak istenmiştir.

Peygamberlerin hemen her birinin hayatlarında uğraşmış oldukları işlere göre birer sanat piri olarak kabul edilmesi anlayışını, Batı Türklük sahası fütüvvetnamelerinde görmekteyiz. Anayurtlarından kopup gelerek yerli halkının başka dilde konuştuğu, başka dine inandığı, başka gelenek ve göreneklere bağlı bulunduğu yeni yurtlarında yani Anadolu'da kendi sanat ve ticaretlerine yeni bir alan açma çabasıyla oluşturulan ve yerleşik hayatın düzenlenmesini, toplumda birliğin ve refahın sağlanmasını, sosyal adaletin sağlanması ve geliştirilmesini amaçlayan Ahi birlikleri, amaçlarını gerçekleştirmek için dini dayanak noktası olarak almışlar ve her mesleğe bir "ilk usta" belirlemişlerdir. Razavî ve Burgazî fütüvvetnamelerine göre Hz. Âdem, çiftçilerin; Hz. İdris, terzilerin; Davud, zırhçıların

öncüsüdür. Razavî fütüvvetnamesinde Hz. Cebrail, Hz. Nuh'a gemi yapmayı emrettikten sonra cennetten üzüm ve incir getirip, birbirine karıştırarak helva yapar ve Nuh'a verir. Cebrail, kendisine Kâbe'yi yapması emredilen Hz. İbrahim'e de cennetten bir tabak helva getirir ve sonrasında oğlu İsmail'i kurban etmesi kıssası anlatılır. Dolayısıyla ilk açılış faaliyeti Hz. Nuh'a öğretilmiş olur (Gürel, 1992: 18-19).

Burgazî fütüvvetnamesinde ise Hz. İbrahim ile ilgili olarak “Şam'a gitti, Kıbt kuyusunun üstünde uzun yıllar gelene gidene ekmek, yemek yedirdi. Asla konuksuz yemek yemezdi.” dedikten sonra bir hafta konuk gelmeyince Allah'ın Cebrail, Mikail ve İsrail'i kendisine konuk olarak gönderdiği ve meleklerin kendisine oğlu olacağını müjdelediği anlatılır (Gölpınarlı 1953-54: 118-119).

Kaynaklarda Hz. İbrahim'in açılış mesleğinin öncüsü olduğuna dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, Burgazî fütüvvetnamesinde geçen uzun yıllar gelene gidene yemek yedirmesi, konuksuz yemek yememesi hadiselerinden dolayı açılış mesleğinin öncüsü olarak gösterilmiş olmalıdır.

Sosyal ve kültürel açıdan *Risale-i Aş-fezlik*, ahilik ve fütüvvetle ilgili eserlerde olduğu gibi mesleğin adap ve erkânını, pir ve üstatlarını, usul ve kaidelerini göstermesi bakımından önemlidir.

Ahi teşkilatı, fütüvvet teşkilatının Türkler tarafından geliştirilen ve özellikle Anadolu'da yayılmış olan şeklidir. *Ahi* kelimesi Arapça olup, “kardeşim” anlamındadır. Terim olarak esnaf ve sanatkâr birliklerini ifade eder. Ahilik teşkilatının, İran'ın Hoy şehrinde doğan Şeyh Nasıruddin Mahmud tarafından XIII. yüzyılda Anadolu'da kurulduğu, fütüvvet ve tasavvufu da yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Ahilik teşkilatının kökeni ile ilgili farklı görüşler olmakla birlikte “Orta Asya'dan İran'a, İran'dan da Anadolu'ya taşındığını” (Borovkov, 1953: 87-89) kabul etmek, XI. yüzyılda kaleme alınmış olan *Divanu Lugati't-Türk'te* geçen *akı* “eliaçık, cömert; yiğit” kelimesini ve *akılık* olgusunun eski Türk boy ve toplulukları arasındaki önemini açıklayıcı olacaktır.

Fütüvvetnameler, ahiliğin anayasası tarzında eserlerdir. “İslam dünyasında VIII. yüzyılda Irak ve İran'da başlayıp zamanla tasavvuf çevrelerine ve meslekî teşekküllere nüfuz eden fütüvvet kavramını konu edinen ve giderek bu teşekküllerin bir çeşit nizamnamesi hüviyetine bürünen risalelere genellikle fütüvvetname adı verilmektedir” (Ocak, 1996: 264).

Bu eserlerde yer alan fütüvvetin ve Ahiliğin âdâb ve erkânını, mertebeler silsilesini, teşkilat özelliklerini yansıtan usul ve kaideleri ihtiva eden kısımlar kültür tarihi bakımından oldukça önemlidir. Dikkatle

incelendiğinde bu kısımların İslam'dan önce Türk, Ortadoğu ve özellikle İran bölgelerinde bulunan mistik kültürlerin ve bu kültürler içinde ortaya çıkmış birtakım cemaat ve kurumların etkilerini açık biçimde yansıttıkları görülür (Ocak, 1996: 265).

Risale-i Aş-fezlik, aşçılık mesleğinin öncülerinin, geçmişinin, ilkelerinin dinî değerlerle bütünleştirilerek, bazen soru-cevap yoluyla anlatıldığı didaktik bir eserdir. Ahilik ve fütüvvetle ilgili eserlerde olduğu gibi mesleğin adap ve erkânını, pir ve üstatlarını, usul ve kaidelerini göstermesi bakımından sosyal ve kültürel öneme sahiptir.

Doğu Türk yazı dilinin klasik sonrası döneminde yazılan *Risale-i Aş-fezlik*; Türkçe, Arapça, Farsça kelimeler ile yazılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olarak kullanılması, eserin içeriği ile ilgilidir. Ahilik teşkilatının nizamnamesi niteliğindeki fütüvvetnamelerin temel kaynağı Kuran-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'ler olduğu için Arapça ayetlerle ve dua ibareleriyle karşılaşmaktadır.

Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser metni daha önce Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi Birimi tarafından desteklenen *Çağatay Türkçesiyle Yazılan ve Geleneksel Meslekleri Konu Alan Risalelerin Araştırılması, İncelenmesi ve Yayımlanması* başlıklı proje kapsamında Adem Öger ve Recep Tek editörlüğünde yayımlanmıştır: **Risâle-i Aşfezlik (Aşçılık Risalesi)**, Haz. Kadri H. Yılmaz, Ahmet Turan Türk, Zulhayat Ötkür, Gazi Kitabevi, Ankara 2016. Bu çalışmada *Giriş* bölümünden sonra *Geleneksel Meslek Kavramı Üzerine, Uygurlarda Risalecilik Geleneği ve Risalelerin Özellikleri, Türklerde Mutfak Kültürü ve Aşçılık* bölümlerinden sonra *Risale-i Aşfezlik ve Özellikleri* bölümünde eserin içeriği üzerinde durulmuş, Transkripsiyonlu Metin, Dizin ve Sözlük kısımları verilmiştir. Eser filolojik metotlara uygun olarak incelenmemiş, halk kültürü unsuru olarak bir incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmamız, dil özelliklerinden hareketle metni Türk dil tarihi gelişiminde tek yazı dilinden lehçelere geçiş sürecini aydınlatacak bir veri olarak konumlandırarak sosyo-kültürel bir bakış açısıyla ele almak amacındadır. Metindeki farklı okumalar ve anlamlandırmalar dışında, kapalı e gibi özel bir sesin çoğu zaman imlada gösterilmese de varlığını gösterme, ağız özelliklerinin yazı diline imla hususunda sirayeti noktaları filolojik temelli ele alındığı için metnin tekrar yayımının bir sakınca taşımadığı kanaatindeyiz.

Eserin Dil Özelliklerinin Klasik ve Klasik Sonrası Doğu Türkçesi ile Karşılaştırılması

Tarihî dönem metinleri üzerine yapılan çalışmaları tekrar etmemek adına ayrıntılı bir dilbilgisi incelemesi yerine Klasik Doğu Türk yazı dilinden ayrılan farklılıklara dikkat çekerek Doğu Türklük alanının ağız bölgelerinin tespitine ve Doğu Türk yazı dilinden Özbek ve Yeni Uygur Türkçesi gibi çağdaş Türk lehçelerine giden dilsel süreci aydınlatmaya yönelik Türk dili üzerinde yapılacak araştırmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1. Klasik metinlerde olduğu gibi Türkçe sözcüklerdeki ünlüler genellikle gösterilirken *dék* (5 örnekten 1'i), *erte* (3), *kêçe* (1), *kél-* (3), *kéltür-* (7), *kèrek* (19), *nèçe* (7), *nèmerse* (10), *sékkiz* (4), *sén* (2), *yè-* (2), *yér* (3), *yétti* (1), *yétkür-* (3), *kıL-* kelimelerinde ilk hecede ünlü gösterilmemiştir.
2. Çekim ekleri ve bazı yapım ekleri Türk yazım geleneğine uygun olarak kimi örneklerde ayrı yazılmıştır: *köğli+ni* (7a/3), *kesb+de* (8a/4), *şerf̄+leriğa* (10a/1), *aşfez+lik* (11a/1), *cüzv̄+si* (11a/1), *ızam+dur* (11a/2), *munıñ+sız* (11a/3), *sözlemek+din* (11a/5), *kişi+niñ* (11b/1) vb.
3. Metinde alıntı kelimeler genellikle orijinal yazımlarıyla yazılmıştır. Bazı kelimelerde asıl biçimlerinde yazılmayan kısa ünlülerin yazıldığı görülmektedir: *bereket* (10b/1, 14b/3, 16b/3; *بره كت* < Far. *بركت*), *düşmen* (36b/2, 36b/5, 37b/1; *دشمن* < Far. *دشمن*), *kāmīl* (20a/1; *كامل* < A. *كامل*), *lāzım* (16a/2, 34b/4, 35b/4; *لازم* < A. *لازم*), *muvāfiq* (4a/4, 6a/1; *موافيق* < A. *موافق*), *mü'min* (7a/3, 34b/3; *مؤمن* < A. *مؤمن*). Orta Türkçe dönemi eserlerinden *Nehcü'l-Feradis* ve *İrşadü'l-Müluk*'ta da gördüğümüz bu yazımları, konuşma dilinde yakıştırma yoluyla oluşturulmuş analogik ünlü uzunluğunun imlaya aksettirilerek imlada sözcüğün telaffuzunu belirtme çabası olarak değerlendirebiliriz.
4. V. Thomsen'in "Une lettre méconnue des inscriptions de l'Iénissei" adlı makalesinde Orhun Yazıtları'ndaki *beş*, *yer*, *yeti* gibi sözcüklerin ilk hecelerinde görülen ünlü işaretinin bazen yazılıp bazen yazılmamasının e/i arasında dokuzuncu bir ünlüyü gösteriyor olabileceğine dair bir tez ortaya atması ve iki türlü yazılan bu köklerin Yenisey Yazıtları'nda özel bir işaretle gösterildiğini belirtmesiyle Türkologlar Türk dilinde bu ünlünün varlığına dair araştırmalara yönelmişlerdir. Eski Türkçeden itibaren varlığı bilinen, uzun kapalı e /è:/ ve kısa kapalı e /è/ olmak üzere iki ayrı

ünlü olarak karşımıza çıkan bu ses, tartışmalı da olsa Türkçenin dokuzuncu ünlüsüdür. Yenisey yazıtlarında *eki, el, eş, et-, bel, beş, keş, yeti, yetmiş* (Tekin, 2000: 48) kelimelerinde özel bir işaretle gösterilen bu ses, Orhun Yazıtlarında “bel ve keş dışında bu sözcüklerin hepsi bulunur; ancak yazımlarında kapalı e ünlüsünün belirtilerek ya da belirtilmeksizin yazılması biçiminde bir tutarsızlık görülür” (Tekin, 2000: 48). Orhun Yazıtlarındaki sözcüklerin yazımıyla Yenisey Yazıtlarındaki sözcüklerin yazımını karşılaştıran Tekin, bu kapalı e ünlüsünün Orhun Türkçesinde uzun ve kısa biçimlerinin bulunduğunu; hatta Orhun yazıtlarındaki bu karşılaştırma dışında kalan bazı sözcüklerin de kapalı e’li olması gerektiğini belirterek “kısa kapalı e ünlüsü Azeride ve Türkmencede korunurken, Yakutça ve Çuvaşçada ise genellikle kısa /i/ye gelişmiştir” (Tekin, 2000: 48) der. Türkçenin yazımı için X. yy.dan beri kullanılan Arap alfabesinin ünlüleri göstermek açısından yetersizliğine rağmen Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinden *Nehcü'l-Ferâdis*'te ۱۱ (fethalı yâ) yazımı /è/ ünlüsünün imlâda gösterilmesi bakımından dikkate değerdir. Bugün artık özellikle Türkmencedeki varlığıyla kendini kanıtlayan kapalı e sesinin gösterimi için metinde özel bir işaret kullanılmamakla birlikte yâ ى ile gösterilmiş ya da hiç gösterilmemiştir. Çalışmamızda yazımdan ziyade ünlünün ses değeri esas alınmıştır. /è/ sesi kelime başında elif ve yâ ile اى gösterilmiştir: *emes* ايماس (14b/1), *erdiler* ايرديلار (20a/1). Ortada: /è/ sesi kelime içinde yâ ى ile gösterilmiş ya da gösterilmemiştir: *dé-* دي (31) sözcüğünde düzenli olarak yâ ى ile gösterilmiştir. İlk hecede yâ ile gösterilen kelimeler şunlardır: *bér-* (9), *bés* (3), *dé* (31), *dék* (5 örnekten 4'ü), *emes* (3), *ér* (1), *ér-* (2).

5. Klasik ve klasik sonrası dönemde rastladığımız **ı > u**: *boyun* (15a/4; < ET *boyın* ED: 386b), *oķu-* (19; < Uyg. *okı-* ED: 79a) ile **e > ö**: *öy* (10b/4; < Uyg. *ew* ED: 3b; < Orh. T. *eb* Tekin 2000: 52, 242) gibi yuvarlaklaşma hadiselerinin yanı sıra alıntı bir kelime a>o yuvarlaklaşması mevcuttur: *obdān* (9a/2; < Far. *ābdān* < *ābādān* “şen, mamur” Burhan-ı Katı: 4). Bu husus ağız özelliklerinin alıntı kelimelerin imlasına da sirayet etmesini göstermesi bakımından önemlidir.
6. Yeni Uygur Türkçesinde özellikle sonu dar ünlüyle biten sayı adlarında sondaki dar ünlünün genişlediği görülmektedir. Metnimizde **ı > a**: *alta* (24b/1; < ET *altı* Gabain: §202), *yette* (25a/4) sayı adları dışında *yalañ* (33a/5: < ET *yalıñ* < **yal-* ED 929b) kelimesinde de bu hadise görülmektedir.

7. Metinde buyumağlık ve küni kelimelerinde ünlü türemesi hadisesi mevcuttur. *buyru-* (14a/5; <Doğu T. Seng. 142r26 *buyur-* <Har. T. KE 140r11 *buyur-* <DLT *buyur-* CTD III, 82 <ET. *buyur-* ED 387b; *buyur-* “emretmek” <*buyur-* ÖZYETGİN, 419₁₂₀; YUyg. *buyrumağ* İL 153a; *buyrumağ* “1. emretmek, 2. ısmarlamak” NECİP, 54; *buyurmağ* SHAW, 53). *küni* “gün” (15a/1, 17a/1; <kün ‘gün’ +i; → <DLT *kün* “sun; day” CTD III, 114 <ET. *kün* ED 725a).
8. Klasik ve klasik sonrası Çağatayca metinlerde Türkçe kelimelerde görülen /p/>/f/ değişimine metnimizde sadece bir kelimedede rastlanmaktadır. *tap-* kelimesi 2 kez geçerken *taf-* şekine 6 kez rastlıyoruz. Yeni Uygur Türkçesi yazı dilinde p’li şekiller, Kaşgar ve Yarkend ağızlarında ise –p’li ve –p > -f’li biçimler birarada kullanılmaktadır. Yine Azerbaycan Türkçesinin yazı dilinde karşılaşılmayan bu ses değişikliği ağızlarında görülmektedir. Balkar Türkçesinde de –p’li ve –f’li şekillerin bir arada kullanıldığı bilinmektedir. Metinde alıntı sözcüklerdeki p- ünsüzü genellikle korunurken *fenc* (9a/2, 26a/2; < Far. *penc*), *ferhîz* (13a/2; < Far. *perhîz*), *feydâ* (16b/3; < Far. *peydâ*) kelimelerinde f-leştiği görülmektedir. Bunun aksine olarak f-> p- değişimine de rastlanmaktadır: *perdâ* (15a/1; < Far. *ferdâ*).
9. Metinde izafet kesresi iki şekilde gösterilmiştir.
- a. Hemze ile: *risâle-i aş-fezlik* رسالة اشفض ليك (3b/1), *risâle-i şerîf* رسالة شريف (30b/3, 31b/2).
- b. Yâ ile: *hamd-ı hudâ* حمدى خدا (4a/1), *ca’fer-i şâdık* جعفرى صادق (4a/3, 5b/5), *emr-i şerîf* امرى شريف (14a/2, 15b/1), *üstâd-ı aş-fezler* اوستادى اشفض (13b/2).
10. Metinde sözcük sonunda sadece bir sözcükte ötümlü –ğ sesinin, ötümsüz -k sesine dönüştüğü görülür: *ğara-tuğluk* (35a/3; < *tuğ+luk* < *tuğlğ* ED 469a). Doğu Türkçesinde çokça karşılaşılan sözcük sonundaki –ğ > -k ötümsüzleşme olayı, aslı ön damak ünsüzü –g olan sözcüklerde kullanılan alfabeden dolayı belirsizlik oluşturmaktadır. Metinde görülen Yeni Uygur Türkçesinin bazı özellikleri göz önünde bulundurularak günümüz Uygur Türkçesinde de ilgili damak ünsüzlerinin ötümsüz oluşu nedeniyle ince sıradaki sözcüklerin sonundaki –g’leri –k olarak okumayı tercih ettik.
11. -k> -ğ ötümlüleşmesi sadece bir sözcüğün son sesinde görülmektedir: *ayağ* (33a/5; < DLT *adağ* CTD III, 5; < ET *adağ* ED 45a).

12. Metinde isim-fiil eki -mak, ötümlü ünsüzle başlayan +lık ekinden önce /k/ ünsüzü /ğ/ ünsüzüne dönüşür: *bolmağlık* (9 kez), *aytmağlık* (14b/1), *buyrumağlık* (14a/5), *kılmağlık* (14a/4), *oğumağlık* (24b/4), *salmağlık* (14a/4), *tutmağlık* (12b/4, 25a/1, 25b/2, 25b/5, 26b/5, 27b/1). Ancak 9 kez geçen *bolmağlık* şekline karşılık 1 kez *bolmaklık* (24b/3) şeklinde geçmektedir. Metinde ötümsüz /k/ ünsüzünün korunarak benzeşmenin olmadığı örnekler de mevcuttur: *ābādlıkı* (7b/1), *almağı* (7b/4), *bolmağı* (7b/3), *yağşırağı* (6b/4).
13. Metinde 63 kere geçen *bol-* kökü 61 örnekte بول şeklinde normal imlasiyla yazılırken, 11b/3 ve 25b/1’de بوال şeklinde yazılmıştır. XIV. yüzyıldan itibaren hem Doğu sahası hem de Batı sahası eserlerinde görülen bu yazım özelliği⁴, çağdaş lehçelerde (Türkmence, Nijniy Novgorod Tatar Ağzı) ve tarihi lehçelerde (*DLT, Kitabu'l-İdrak*) *böl-* şeklinde tespit edilen, Yakutçada da *buol-* şeklinde varlık gösteren uzun ünlünün konuşma dilindeki bir kalıntısı olarak imlaya yansımaları olarak değerlendirilebilir.
14. Metinde söz yapımı için kullanılan isim ve fiil yapım eklerinin büyük bir çoğunluğu klasik ve klasik sonrası dönem metinleriyle paralelken –ğunça / -günçe gerundium ekinin *bérmegünçelik* (32b/4) ve *bolğunçalık* (33b/2) örneklerinde +lik eki ile genişletilmiş şeklini görmekteyiz. Aslen –ğu / -gü partisip ekinin eşitlik çekiminden oluşan ve “-dikça /-dikçe, -incaya /-inceye kadar” anlamlarını veren –ğunça / -günçe gerundium eki, +lik ekinin eklenmesiyle aynı görev ve anlamını sürdürmektedir.
15. Klasik dönem metinlerinde *bul*, *şol* işaret zamirleri görülmez. Bugün Özbek Türkçesi ile yazılmış metinlerde nadiren kullanılan *bul*, *şul*, *ul* işaret zamirleri (Eckmann 1988: 83; Coşkun 2000: 93), Tatar Türkçesi ve Kazak Türkçesinde de kullanılmaktadır (Buran-Alkaya 2001: 187, 220). Metinde sadece *şol* (5a/1) işaret sıfatı olarak kullanılmıştır.

⁴ Elifli vav kullanımı ile ilgili olarak bkz. Halil Ersoylu, “Eski Türkiye Türkçesi Metinlerinde Kullanılan Elifli Vav”, Hasan Eren Armağanı, TDK Yay. 773, Ankara 2000, s. 135-139; Deniz Abik, “Kutadgu Bilig’in Mısır Nüshasında İki Yazım Özelliği”, Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig, 26-27 Ekim, Vol. 1, İstanbul 2007, 15-20; Zühal Kargı-Ölmez, “Kutadgu Bilig’in Mısır Nüshasının Yazım ve Dil Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi”, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül- 04 Ekim 2013, Bildiri Kitabı II, İstanbul 2014, s. 241-254.

16. Bazı sayı adlarında görülen ünsüz ikizleşmesi olayı yazımda gösterilmemiştir. Bugün Özbek ve Uygur Türkçelerinde özellikle iki ünlü arasındaki ünsüzün ikizleştiği görülür: *ëkki, yette, sékkiz, tokkuz*.

Metin

[3b/1] Risāle-i aş-fezlik bu turur:

(2) Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm. (3) El-ḥamdu li'llāhi rabbi'l-ālemīn. Ve'l-ākıbetü (4) li'l-muttaḳīn ve'ş-şalavātu ve's-selāmu (5) 'alā resūlihi Muḥammedun ve ālihi ve aşḥābihi [4a/1] ecma'īn. Ba'd-ez ḥamd-ı Hudā ve na'āt-ı (2) Ḥazret-i seyyidü'l-mürselīn şallallāhu (3) 'aleyhe ve sellem, Ḥazret-i İmām Ca'fer-i (4) Şādık ve reh-nümāy muvāfık raẓya'llāhu (5) 'anhu andağ rivāyet kılıpdurlar kim:

Ḥazret-i [4b/1] İbrāhim 'aleyhi's-selām Ḥaḳ subḥānehu ve ta'ālā- (2) ğa münācāt be-dergāh-ı ḳāziü'l-ḥacāt (3) ḳılıp aydılar kim "İlāhi Hudāyā Hudāvende maḟa (4) bir kesb <ü> kār 'iṭā ḳılğıl, ḥelāl loḳma (5) üçün ṭā'at 'ibādet ḳılsam." [5a/1] dēdiler. Şol sā'at Ḥazret-i Cebrā'il (2) 'aleyhi's-selāmğa Ḥaḳ subḥānehu ve ta'ālā'dın (3) andağ fermān-ı ilāhī boldı kim: "Ey Cebrā'il, (4) tiz bargıl, Ḥalīl İbrāhim'ğa aş-fez- (5) lik hünerini ta'allüm bērgil." dēp. Pes [5b/1] Ḥazret-i Cebrā'il 'aleyhisselām yētip kēldiler, Ḥazret-i (2) İbrāhim Ḥalīlullāh'ğa Hudāy ta'ālānıñ emri, (3) fermāni bilen aş-fezlik hünerini ta'allüm bērdiler. (4) Aş-fezlik hünerini ḳılmaḳ andın ḳaldı (5) dēpdürler.

Ḥazret-i İmām Ca'fer-i Şādık [6a/1] ve reh-nümāy-ı muvāfık raẓya'llāhu 'anhu andağ rivāyet (2) kılıpdurlar kim: "Bu aş-fezlik hüner-<i> bisyār (3) uluğ ve şerāfetlig hüner turur". Anıñ (4) üçün kim Hudāy ta'ālā, kelām-ı mecdde ḥabar bēripdürler: (5) "تَوَهَّأَ تَمَالُ خَيْرَ الْجِبَادَةِ مِنْ يَنْفَعِ النَّاسَ" [6b/1] ya'nī "Allāh ta'ālā aydı: 'ibādet on (2) ḳısm bolur, tokkuzı ḥelāl yēmeklik biri özge (3) 'ibādetdür. 'ibādetlerniñ uluğı (4) ve yaḥş-<i>raqı ādemlerge nef' yētkürmeklik- (5) dür". Anıñ üçün kim barçadın ādemlerge [7a/1] nef' yētkürmekdür barçadın ādemlerge ṭā'am (2) bilen nef' yētkürse hemmedin ziyāde köñli (3) ḥōş boladur. Çirāki bir mü'minniñ köñlini (4) ḥōş ḳılsa gūyā ki 'arş-ı 'ızamnı ziyāret ḳılğan (5) dēk bolur.

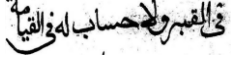
Ötken pir-i mā-teḳaddem aytıpdurlar kim: [7b/1] "Şehrniñ ābādılıḳı aş-fez bilendür (2) ve ma'mürilıḳı hem aş-fez bilendür. Nā-resīde- (3) lerniñ ḥōş bolmaḳı atā ana bilen, 'acizlerniñ (4) ārām almaḳı aş-fez bilendür 'alā hazā-el-ḳıyās (5) dūnyānıñ aṭı abād bolmağılıḳ aş-fez bilen- [8a/1] dür.

Hudāy tabārek ve ta'ālā aytıpdurlar kim: "Hemme ḥacet- (2) lerni on ḥişşe ḳıldılar. Tokkuz ḥişşe ḥacetni (3) aş-fezlerge bērdiler, bir ḥişşe ḥacetni (4) özgelerige bērdiler ammā hemme kesbde bir ḥişşe (5) faẓilet bolsa aş-fez üstādlar- [8b/1] da tokkuz ḥişşe faẓilet ve bereket ziyādedür. (2) Anıñ üçün kim her ādem aş yēmegünçe ḥiç (3) iş ḳılğalı bolmas, dēpdürler. Her kişi ki (4) pir üstād aş-fezlerğa bes dēp (5) ḥaḳāret ḳılıp ḥār körse Hudāy ta'ālā ol [9a/1] kişini ḥār ḳılır, feriştelər hem la'net ḳılır (2) neçünkim pākīze obdan. Fenc vaḳt-ı namāz aş- (3) fezler aşını pākīzelik bilen ḳılsa ḥükemā (4) şehīd dēpdürler, pīr üstād aş-fez (5) aşını pākīzelik bilen ḳılsa Hudāy tabārek ve ta'ālā ol [9b/1] bendesini ateş-i dūzahıñı ḥarām ḳılır.

Her üstā- (2) dī kim aş-fezlik ḳıladur, hemişe ṭahāret (3) bile bolup bēş vaḳt namāzını terk ḳılmağay (4) ve yaḳan söz ḳılmağay, köñlini rāst (5) tutḳay ve keñri tutḳay. Ötken pīrān mā-teḳaddem- [10a/1] lerniñ ervāḥ-ı pāk-i şerīfleriğa hemişe du'ā (2) ve tekbīr ḳılğay. Erte ve aḥşām nezr-i niyāz (3) ve ḥaṭm-ı şerīflerini terk ḳılmağay. Her üstād (4) aş-fezler bu işni bercā kēltürme kündin (5) küñge revnaḳ tafmağay, hergiz ilgeri kēlmes [10b/1] eger her neççe ṭā'at ḳılğan bilen bereket (2) tafmas. Anıñ üçün kim bu hüner bisyār (3) uluğ hüner turur. Her kāsib, her ādem aş (4) yēmey ḥiç iş bolmas ammā her öyde (5)

h^vāh ér h^vāh mazlūm kişi ki ta‘ām [11a/1] kıludur hemmesi aş-fezlik cüzvîsi ⁽²⁾ turur; aş-fez mişâli gūyā ki bir deryā-yı ızamdur ki ⁽³⁾ özge hünerler munıñsız bolmas. ⁽⁴⁾ Her kişi kim bu aş-fezlik hünerini kadem koyupdur ⁽⁵⁾ şüphelig ta‘amlardın, yalğan söz- [11b/1] lemekdin, mekri hîlelerdin, kişiniñ ⁽²⁾ haqqıdın ğıybet ve şikāyet, zinā, ⁽³⁾ dalāletdin yırak bolğay. Mundağ ādem ⁽⁴⁾ bī-ihlās, fāsık haqlırdın yırak ⁽⁵⁾ bolğay. Mundağ ādemlerdin tola ihtiyāt [12a/1] kılğay. Tālibü'l-‘ilmeler bilen hem-şoħbet bolmağlık ⁽²⁾ neçünkim bularda hayr bereket köpdür. ‘Ālim ve tālib ⁽³⁾ ü'l-‘ilmelerini ‘aziz körgeyler. Bu

hadīs-i şerīf- ⁽⁴⁾ niñ mazmūnı bilen: ⁽⁵⁾ [12b/1]

 ⁽²⁾ sıdık yā resūlullāh pes hadīs- ⁽³⁾ de ma‘lūm boldı kim tālibü'l-‘ilmelerini dōst ⁽⁴⁾ tutmağlık ěkkile ‘ālemniñ sa‘ādet ⁽⁵⁾ ve yaħşı ěkin. Ve yana aytıpduurlar kim [13a/1] her kişi ki bu aş-fezlikke kadem koyupdur ⁽²⁾ yaman işlerdin ferhiz kılmasa, ‘ale ⁽³⁾ l-ħuşuş zinde kılğan meclisde şarāb ⁽⁴⁾ içseler ve ğıybet, şikāyet kılsa yā hüneridin ⁽⁵⁾ muṭāyebe kılşalar, zindānda qalmaqñı [13b/1] sehl bilip tağme-i uşul kılıp bī-i‘tikādlik ⁽²⁾ kılşar mundağ hüner-mend üstād-ı aş-fez- ⁽³⁾ lerge avval ħudāy tabārek ve ta‘ālā la‘net kılğay, ⁽⁴⁾ ěkinçi cemī‘ melā‘ikler ve cemī‘ enbiyālar ve cemī‘ ⁽⁵⁾ pirān-ı mā-teqaddemler la‘net kılur.

Her üstādī kim [14a/1] risālesiz iş kılşar ve bu risāle-i şerīfke ⁽²⁾ ‘amel kılmasa, pirān-ı mā-teqaddemlerniñ emr-i şerīf- ⁽³⁾ leridin bī-ħabar bolsa andağ kişiniñ dükkān çıķıp ⁽⁴⁾ iş kılmağlık, şāğird nimkār salmağlık ⁽⁵⁾ ve şāğirdlerni işiğā buyrumağlık, pirlar [14b/1] haqqıda tekbir aytmağlık revā ěmes. Her loķma ki aş-fez- ⁽²⁾ likde tafip yeydür giyehdür, ħarām turur. ⁽³⁾ Kündin küñge bereket kaçıp iflās felāket- ⁽⁴⁾ çilikke çırmap karz-dārçılıkdın hergiz ⁽⁵⁾ kütulmas, ħalāyıqlarñıñ aldıda ħār [15a/1] ve bī-i‘tibār bolurlar; perdā-yı kıyāmet küñisi ⁽²⁾ pirān tekāddemlerniñ aldıda şermende ve rüsvā bolur- ⁽³⁾ lar. Ferişteler bu ādemniñ yüzini kara boyap ⁽⁴⁾ otluğ zencir bilen boyunlarığā salıp ⁽⁵⁾ kol fütleriğā salıp bağlap aytğay kim [15b/1] “Pir üstādınıñ emr-i şerīflerini tutmağan- ⁽²⁾ niñ cezāsı uşbudur.” degeyler. Andın ⁽³⁾ kin kāfir aş-fezler bilen bir yerde turğuz- ⁽⁴⁾ ğaylar *ne‘üzü bi’llāhi mine’z-zālike*. Kāfir aş- ⁽⁵⁾ fezler hem kāfirlik işleriğā i‘tikād [16a/1] kılıp bu ‘ālemdē ħüblük tafadur. Müselmān ⁽²⁾ aşfezlerge hem lāzım alapdur kim Ĥaķ subhānehu ⁽³⁾ ve ta‘ālāniñ buyruğan farz vāciblerini bercā ⁽⁴⁾ keltürüp, hünerini pākize bilen kılıp, kesb ⁽⁵⁾ kemālāt tafip bu ‘ālem hem aħretde hem ħüb- [16b/1] luķ tapsa kerek pir üstādları rāzı bolğay ⁽²⁾ ħōşnūd bolup ve raħmet oķuğaylar. ⁽³⁾ Kündin küñge bereket feydā bolup ni‘met ve rāħat ⁽⁴⁾ ve devlet asāyiş āb-rüy tapğay, ⁽⁵⁾ ħalāyıqlarñıñ aldıda ‘aziz ve ħürmetlig [17a/1] bolğay. Ferdā-yı kıyāmet küñi ğurıdın baş köterse ⁽²⁾ yüzü on dört küñlük keçedeki tolunay dek ⁽³⁾ rüşen ve münevver bolğay. Pirleri rāzı bolup ħōş- ⁽⁴⁾ nūd bolğaylar. Pirlar şefā‘at kılıp Ĥaķ ⁽⁵⁾ subhānehu ve te‘ālāniñ cemāllarığā müşerrif [17b/1] pir üstādlar bilen hem-şoħbet bolup behişt-i ⁽²⁾ ‘anber-sirişteke dāħil bolğay.

Eger sorsalar kim ⁽³⁾ “Aş-fezlik esbābları kaydın turur?” ⁽⁴⁾ dese cevāb ayğıl kim “Ĥudāy ta‘ālāniñ fermāni ⁽⁵⁾ bile Ĥazret-i Cebrā‘il ‘aleyhisselām aş-fez- [18a/1] lik hüneri üçün behişte kirip dirāht-ı ⁽²⁾ tūbiniñ yığacıdın alıp çıķқан turur ⁽³⁾ Ĥazret-i İbrāhim Ĥalilullāh’ğa.

Eger sorsalar kim ⁽⁴⁾ “Bu aş-fezlikde neççe pir-i kāmil ötüpdür?” dese ⁽⁵⁾ cevāb ayğıl kim “On sekkiz pir-i kāmil ötüpdür. [18b/1] Avval Ĥazret-i Ĥ‘āce ‘Abdullāh, ěkinçi ‘Abdurraħman, ⁽²⁾ üçünçi ‘Abdurraħim, tōrtünçi ‘Abdulvāħid, beşinçi ⁽³⁾ üstād Rümī, altınçı üstād Nizām- ⁽⁴⁾ eddin, yettinçi usta ‘Abdullāh Celil ⁽⁵⁾ [...] tokkuzünçi usta [19a/1] Celāleddin-i Andicāni, onunçı Usta Rüstem-i ⁽²⁾ Kābilī, on ěkinçi Usta ‘Aşķullāh-ı ⁽³⁾ Tirmizi, on üçünçi Usta ‘Abdullah-ı ⁽⁴⁾ Mağrib, on tōrtünçi Usta Ĥüsām- ⁽⁵⁾

⁵ Metinde bu kısım silinmiştir.

eddin-i Semerkandî, on beşinci Usta Naşrullâh-ı [19b/1] Şamî, on altıncı Usta ‘Azîzullâh-ı Belhî, (2) on yedinci Usta Gilân-ı Dımışkî, on (3) sekkizinci Usta Muhammed-i Yarkendî rahmetullâh (4) ‘aleyhe turur. <U>şbu mezkûr bolğan pirlər hemmesi (5) ‘ilm-i şerî‘at, ‘ilm-i tarîkat, ‘ilm-i haqqatda [20a/1] kâmil ve mükemmel êrdiler. Her üstâdî kim aş- (2) fezlik kıladur, bu işlerni bercâ keltürse (3) elbette risâle saklap diyânetlig bolğay. (4) Eger sorsalar kim “Aş-fez ustalar oçaq (5) başığa barganda kaçısı âyetni oğumağ

[20b/1] kerek?”, cevâb ayğıl kim “*Bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm* (2) **لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم** (3) **يا حي يا قيوم**

déğey”. Eger sorsalar kim “Kazan asarda (4) kaçısı âyet oğumağ kerek?” dese, cevâb ayğıl kim (5) **يا حي يا قيوم** déğey”. Eger sorsalar kim “Kazanğa [21a/1] yağni koyarda kaçısı âyetni oğumağ kerek?” (2) dese, cevâb ayğıl kim “Dürüd-ı şerîf oğumağ (3) kerek”. Eger sorsalar kim “Kazanğa sebze salurda (4) kaçısı âyetni

oğumağ kerek?” dese, cevâb ayğıl kim (5) **والتيكال والميزان** demek kerek”. [21b/1] Eger sorsalar kim “Kürünçni yurda kaçısı âyetni (2) oğumağ kerek?” dese, cevâb ayğıl kim (3) “*Bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm*

(4) **لا اله الا الله كرم الستار** déğey”. (5) Eger sorsalar kim “Kürünçni kazanğa salurda [22a/1] kaçısı âyetni

oğumağ kerek?”, cevâb ayğıl kim (2) **يا سبوح يا باقدوس يا حي** demek (3) kerek”. Eger sorsalar kim “Kürünçğa yağ koyarda (4) kaçısı âyetni oğumağ kerek?” dese, cevâb ayğıl kim (5) “Yana dürüd-ı şerîf üç

katar oğumağ kerek”. [22b/1] Eger sorsalar kim “Kürünçke dem bérürde kaçısı (2) âyetni oğumağ kerek?”, cevâb ayğıl kim “Yâ Allâh (3) yâ Allâh yâ Allâh demek kerek”. Eger sorsalar kim (4) “Aşni

s<u>karda kaçısı âyetni oğumağ (5) kerek?” dese, cevâb ayğıl kim **فمن عمل مثقالا** [23a/1]

ذرة خيرا يرد ويمن يغل مثقالا (2) **ذرة خيرا يرد** demek kerek”. “Kazanni (3) yerde koyarda kaçısı âyetni oğumağ

kerek?” (4) dese, cevâb ayğıl kim “*Bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm* tevekkeltü (5) **عسى الله وانقض امرى الا الله العلي**

[23b/1] **الله بصير بالعباد** demek kerek”. (2) Eger sorsalar kim “Aşni uskanda kaçısı (3) âyetni oğumağ

kerek?” dese, cevâb ayğıl kim (4) **من عندك مفاتيح الغيب يا حي** (5) **الاهو** déğey”. Eger sorsalar kim aşni [24a/1]

usuk bolğandin kin bu du‘âni oğugaylar: (2) **وان الله اكبر والله الحمد** (3) **الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله** (4) déğey”.

Hem ötken pirân mâ-teqaddemler uşbu (5) tarîkada ötüpdürler.

Eger sorsalar kim “Aş-fezlik [24b/1] neççe nêmerseni bilmek farzdu?” dese, cevâb ayğıl kim “Alta (2) nêmerseni bilmeklik farzdu: avval ‘ilm örğenmek- (3) lik, êkkinçi hünerige meyl bolmağlık, üçüncü (4) beş vaqt namâz oğumağlık, dörtüncü hayr <u> seḥâvet (5) bilen bolmağlık, beşinci tâlîbü’l-‘ilmeler ve mollâ âdem- [25a/1] lerni döst tutmağlık, altıncı Hudây ta‘âlâğa *tevekkeltü* (2) *‘ale’llâh* demeklik”.

Eger sorsalar kim “Aş-fez- (3) likde neççe nêmerseni bilmek vâcibdür?” (4) dese, cevâb ayğıl kim “Yette nêmerseni bilmeklik (5) vâcibdür: avval hemîşe tãhâret bilen [25b/1] bolmağlık, êkkinçi râslık bilen bolmağlık, üçüncü çerj (2) terâzüni râslık bilen tutmağlık, dörtüncü (3) hemîşe zikr-i tesbîh bilen bolmağlık, beşinci (4) peş-tahta-yı dükkân esbâblarını arığ (5) pākizelik bilen tutmağlık, altıncı rızkını [26a/1] Allâh ta‘âlâdın bilmeklik, yedinci her azîne ve yâ (2) feçşenbe künlerde be-ğadr-ı aḥvâl birr-i semere kılıp (3) risâle-i şerîf oğutup ‘amel kılgay, (4) her usta ve pirlerniñ haqqıda du‘â tekbîr (5) kıldurğay”.

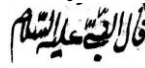
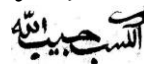
Eger sorsalar kim “Aş-fezlik [26b/1] hüneride neççe nêmerse sünnetdür?” dese, cevâb ayğıl kim (2) “Toğkuz nêmerseni bilmeklik sünnetdür: avval öz (3) hüneridin Allâh ta‘âlâ her nêmersege bérîpdür

aña ⁽⁴⁾ rāzī bolğay, êkinçi ħarām mekrūh nêmerselerdin ⁽⁵⁾ özini yıraq tutmağlık, üçünçi esbāb- [27a/1] larnı ‘azīz körgeyler, tōrtünçi şāgird nimkārını ⁽²⁾ yahşı körgey, beşinçi ħarīdārını ħayāl kıldurmağay, ⁽³⁾ altınçi şāgird nimkārına ĩmān ehlidin fend ⁽⁴⁾ naşihat kıлмаğlık, yêttinçi mihmān dōst bolmağlık, ⁽⁵⁾ sêkkizinçi risāle saqlap ‘amel kılgay ve şıdk [27b/1] i‘tikād bilen tutmağlık, tokkuzinçi her işni pākīze- ⁽²⁾ lik bilen kılgay”.

Eger sorsalar kim “Aş-fez- ⁽³⁾ lik hüneride nêççe nêmerse mübāhdur?”, cevāb ayğıl kim ⁽⁴⁾ “Tōrt nêmerse mübāhdur: avval şīrīn-gūy bolmağlık, ⁽⁵⁾ êkinçi mülāyim bolğay, üçünçi ‘ālimlerniñ söziye [28a/1] kulağ salıp mes’ele bilen ‘amel kılgay ve bilgey- ⁽²⁾ ler, anıñ üçün kim mes’ele bilen ‘amel kılgay, ⁽³⁾ tōrtünçi ‘ālimlerni dōst tutğay”.

Eger sorsalar kim ⁽⁴⁾ “Bu aş-fezlik hüneride nêççe vaqtıda tekbīr almağ ⁽⁵⁾ farzdur?”, “Ol şāgird üstād bolup [28b-29a’nın bulunduğuy varak eksiktir].

[29b/1] beşinçi nā-ħağ ħūn tōkse, altınçi dükkān bozulsa, ⁽²⁾ yêttinçi ‘ālimlerge ħağāret kılsa, sêkkizinçi ⁽³⁾ şāhib-i tekebbürge emānet kılsa bu vaqt- ⁽⁴⁾ lerde tekbīr almağ vācibdür ammā bu aş-fez- ⁽⁵⁾ likde andağ ħāşıyyet bardur kim hemme ħalk- [30a/1] larğa tola menfa‘at ve şerāfetlig ⁽²⁾ hüner turur. Bu kesb barça hünerlerdin bu hüner ⁽³⁾ uluğraqdur. Kış yay, érte ve aĥşām ⁽⁴⁾ hemme ħalklarge menfa‘atlıgdür ammā hemme ħalk- ⁽⁵⁾ lar üstād aş-fezge ħāceti bardur. [30b/1] Hemme kāsibler mu‘teber bilgeyler, bu üstād aş-fez- ⁽²⁾ ler hem ‘akīde-i iĥlāş bile, dīn diyānet ⁽³⁾ bilen, rāst bilen iş kılgay. Risāle-i ⁽⁴⁾ şerīf hem tutğay. Andağ üstād-ı aş-fez- ⁽⁵⁾ likke cem‘ pirlar dünyā ve aĥretde meded kılgay. [31a/1] Her üstādī kim aş-fezler bu ādāb kā‘idelerni ⁽²⁾ bilmese ve bercā keltürme; farz, vācib ve sūnnet, ⁽³⁾ müsteħab ādāb erkānlarını bilmese ⁽⁴⁾ andağ kişilerniñ şāhib-i dükkānda olturğanı ⁽⁵⁾ ħūb émes. Ammā érte ve aĥşām bu mezkūr [31b/1] bolğan ādāb kā‘idelerni becā keltürme, ⁽²⁾ risāle-i şerīf saqlaması farz vācib sūnnet ⁽³⁾ ādāb erkānlarını bilmese andağ kişi- ⁽⁴⁾ lerniñ şāhib-i dükkān olturğanı ħūb émes. ⁽⁵⁾ Ammā érte ve aĥşām bu mezkūr bolğan ādāb şart [32a/1] kā‘ide-i ādāblarını şāgird nimkār- ⁽²⁾ larına ta‘allüm bermese, risāle? özi bilen ⁽³⁾ tutmasa, şāgird nimkārına oğutup ⁽⁴⁾ anlatmasa andağ bī- edeb nimkārlarınıñ ⁽⁵⁾ vebāli üstādına bolur, üstādī zāmin [32b/1] bolur. Andağ üstād-ı aş-fezniñ bu dünyāda ⁽²⁾ bī-sa‘adet bolur, kıyāmet küni pirlar- ⁽³⁾ niñ aldıda yüzi ħara bolurlar. Her şāgirdī kim ⁽⁴⁾ üstādī ruĥşat bērmegünçelik öz aldıda ⁽⁵⁾ dükkān çıkıp aş satsa andağ kılgan [33a/1] bī-edeb şāgirdni tafıp kēlip hemme üstād- ⁽²⁾ larnıñ aldıda ħāzır kılıp bir küzeğe su alıp ⁽³⁾ anıñ boynuğa asıp, otrağa tiken ⁽⁴⁾ dovılap ol bī-edeb şāgirdlerni ⁽⁵⁾ yalağ ayağ kılıp tikenniñ üzesige [33b/1] çıkarıp çile çüb urup yüzige ħara ⁽²⁾ sürtüp sūre-i yasinni tamām oğup, bolğunça- ⁽³⁾ lik tiken üzesige olurguzup andın ⁽⁴⁾ kin şehr çuruldurup kıçkırtıp her şāgir- ⁽⁵⁾ dī kim üstādıdın bī-rūĥşat bī-icāze bī-tekbīr [34a/1] öz aldıda kılganınıñ cezāsı uşbu degey ⁽²⁾ tā ki anı özge şāgird körüp ‘ibret alğaylar ⁽³⁾ vallāhu a‘lam bi’s-şavāb. Ammā her üstādī kim aş-fez ⁽⁴⁾ kāsibler bu risāle-i şerīfke ‘amel kılıp enbiyā ve evliyā ⁽⁵⁾ ve şehīdlerniñ ħağkıda nezr-i niyāz birr-i çerāğ, [34b/1] du‘ā tekbīr kıldurup andın meded isti‘ānet ⁽²⁾ tilep du‘ā kılgay anıñ dünyā ve aĥreti ⁽³⁾ ma‘mūr bolğay ilāhī barça mü‘min üstād aş-fez- ⁽⁴⁾ lerga lāzımdur ki tehīdin yığılğaylar ve dil ⁽⁵⁾ āzār bolmağay, şehāvet-pīşe bolmağlık, [35a/1] kişiniñ ħağkığa hergiz köz salmağay kişige ⁽²⁾ fend urmağay sizler. Uşbu ħarīkada kılgan ⁽³⁾ üstād-ı ehl-i aş-fezge ħara tuğluk ħākimler- ⁽⁴⁾ din özge kişi [...] emānet kılsa yā ki ⁽⁵⁾ aĥniñ aldıda salıp ħaydasa yā ki [35b/1] yağasıdın tutup muşt soksa özi kāfir, ⁽²⁾ ħātunı ħalāk bolur. Kırk bir dūrre soğmağunça ⁽³⁾ pāk bolmas, ħātunını hem yeji başdın ⁽⁴⁾ nikāh

kılmağlık lāzım bolur. Bu ħadīs-i şerīf- ⁽⁵⁾ niñ mazmūnı bilen [36a/1] . Bu ħadīsniñ ⁽²⁾ ma‘nisi ol bolur kim: her üstādī kim ⁽³⁾ özi ħelāl ħūr bolup beş vaqt ⁽⁴⁾ namāzını terk kılmay pır mürşīdlerniñ ⁽⁵⁾ emr-i şerīflerini bercā keltürse ol kişi [36b/1] ħudāy ta‘ālāniñ dōstlarından turur. Her kişi ⁽²⁾ mundağ ehl-i kāsibni ħağāret kılıp düşmen ⁽³⁾ tutsa Ĥazret-i Muĥammed Muştafā şallāllāhu

‘aleyhe vesellemğa ⁽⁴⁾ haķāret kılğan dēk bolur. Her kiři mundaĝ ⁽⁵⁾ űstād ař-fezge haķāret dūřmen tutsa [37a/1] Ĥazret-i Muřammad Muřtafā řallallāhu ‘aleyhe vesellemğa ⁽²⁾ haķāret kılğan dēk bolĝay. Ķāl-i resűllullāhğa ⁽³⁾ haķāret kılsa ol kiři ezeli ebed dűzah- ⁽⁴⁾ dın řutulmas ammā risāle yoķ kāsibni ⁽⁵⁾ sēn yalĝançıdır dēp haķāret kılıp [37b/1] dūřmen tutsa hīç yā ki yoķ risāle yoķ kāsib ⁽²⁾ risāle-dār kāsibni basıp yoķarı ⁽³⁾ oltursa gűyā ki kelām-ı řerīfni basıp olturĝan dēk ⁽⁴⁾ bolur. Ammā her kiři bu mes’ele risāle-i řerīf- ⁽⁵⁾ leriĝa řek kēltűrse kāfir bolur ne‘uzű billāhe [38a/1] min el-zālike.

İlāhī be-hűrmeti yemliĝā Ĥudāyā Ĥudāvendā ⁽²⁾ cemī‘ űstād ař-fezlerĝa risāle-i řerīf ⁽³⁾ saķlap ‘amel kılmaĝlıĝa tevfiķ hidāyet ⁽⁴⁾ ‘ařā kılĝay sēn. Ferdā-yı kıyāmet kűni pirlere- ⁽⁵⁾ niĝ řefā‘atıdın bī-maĝrem koymaĝay sēn. [38b/1] *yā rabbi’l-‘ālemīn ve yā ente ĝayru’n-nāřırīn* ⁽²⁾ ve řallallāhu ‘alā ĝayr ĝalaka muřammed ve ālihi ve ařĝābihi ⁽³⁾ ecma‘īn ve erĝamnā ma‘hum bi-raĝmetike yā erĝame’r-raĝimīn ⁽⁴⁾ temmet tamām řed.

Tűrkiye Tűrkçesine Aktarım

[3b] Aşçılık risalesi budur:

Baĝıřlayan ve esirgeyen Allah’ın adıyla. Ālemlerin rabbine hamdolsun. Salāt ve selam; iyi sonuca ulařmıř takva sahipleri, Hz. Muhammed ve onun soyu ve dostları űzerine olsun. [4a] Allah’a hamddan ve Allah’ın salat ve selamı onun űzerine olsun resullerin efendisine űvgűden sonra Hz. İmam Cafer-i Sadık ve itaatkār yol gűsteren r.a. ⁶ řűyle rivayet etmiřlerdir:

Hz. [4b] İbrahim *as.* bűtűn ihtiyaçları karřılayan Allah’ın yűce katında, yűce Allah’a yalvarıp dediler ki: “Ey Huda, Ey Hudavend! Bana helal lokma için ibadet edeceĝim bir zanaat ver”. [5a] řu saat(te) Yűce Allah’tan Hz. Cebrail *as.a* řűyle buyuruldu: “Ey Cebrail! Çabuk git, Halil İbrahim’e ařçılık hűnerini űĝret”. Hemen [5b] Hz. Cebrail *a.s.* geldiler, Hz. İbrahim Halilullah’a yűce Allah’ın emri, buyruĝu ile ařçılık hűnerini űĝrettiler. Ařçılık hűnerini gűstermek ondan kaldı demiřtirler.

Hz. İmam Cafer-i Sadık [6a] ve itaatkār yol gűsteren *ra.* řűyle rivayet etmiřlerdir: “Bu ařçılık hűneri çok yűce ve řerefli hűnerdir. Onun için yűce Huda, řerefli kelamda (řűyle) bildirmiřlerdir: ‘ķavle ta‘ālā ĝayrű’l-‘ibādet men yenfe‘ű’n-nās’ yani ‘yűce Allah; ibadet on kısımdır, dokuzu (çalışıp) helal kazanmak biri bařka ibadettir. İbadetlerin en yűcesi ve en gűzeli insanlara yarar saĝlamaktır’, dedi. Onun için hepsinden (űnce) insanlara [7a] yarar saĝlamaktır, her řeyden (űnce) insanlara yiyecek ile yarar saĝlasa (yararların) hepsinden çok (buna insanın) gűnlű hoř olur. Bu yűzden bir műmini sevdirirse yűce arřı ziyaret etmiř gibi olur.

Geçmiř pirlere demişlerdir ki: [7b] “şehrın řenliĝi aşçı iledir ve bayındırlıĝı da aşçı iledir. Olgunlaşmamışların hoř olması anne baba ile gűçsűzlerin dinlenmesi aşçı ile olduĝu gibi dűnyanın adının řen olması (da) aşçı iledir.

[8a] Demiřlerdir ki: “Yűce Allah bűtűn ihtiyaçları on kısıma ayırdılar. Dokuz kısım ihtiyaçı ařçılara verdiler, bir kısım ihtiyaçı diĝerlerine verdiler; dolayısıyla bűtűn zanaatlarda bir kısım erdem varsa ařçı űstatlarda [8b] dokuz kısım erdem (vardır) ve bereket fazladır. Onun için ‘her insan yemek yemeyince hiç çalıřamaz’ demiřlerdir. Bir kiři, pir (ve) űstat ařçılara ‘yeter’ diyerek hakaret edip hor gűrse yűce Tanrı o [9a] kiřiyi her ne kadar temiz ve iyi (olsa da) hor duruma dűřűrűr, melekler de (ona) lanet ederler. Beř namaz vakti ařçılar ař(lar)ını temiz bir řekilde yapsalar hűkűm vererek řehit demiřlerdir, pir (ve) űstat ařçı ařını temiz bir řekilde yaparsa yűce Allah o [9b] kuluna cehennem ateřini haram eder.

Ařçılık yapan her bir űstat, daima temiz olup beř vakit namazını terk etmeyecek ve yalan sűylemeyecek, gűnlűnű doĝru ve geniř tutacak. Geçmiř pirlere [10a] řerefli temiz ruhlarına daima dua

⁶ Allah ondan razı olsun.

edecek. Sabah ve akşam dua ve şerefli hatimlerini terk etmeyecek. Bu işi uygun bir şekilde yerine getirmeyen her üstat aşçılar, gündün güne parlaklık kazanmaz, asla ilerlemez; [10b] her ne kadar ibadet etse bile bereket bulmaz. Onun için bu hüner çok yüce bir hünerdir. Her zanaatkâr, her insan yemek yemeden hiç iş yapamaz, ama her evde ister erkek ister mazlum (olsun) yemek [11a] yapan kişi(lerin) hepsi aşçılık(ın) parçasıdır; aşçı büyük bir deniz gibidir, diğer hünerler bunsuz olmaz. Aşçılık hünerine başlayan her kişi şüpheli yiyeceklerden, yalan [11b] söylemekten, hilelerden, başkasının hakkında gıybet ve şikâyet (etmekten), zina ve doğru yoldan sapmaktan uzak olacak. Böyle insan samimiyetsiz, günahkâr insanlardan uzak olacak. Bunun gibi insanlar(a karşı)tamamen tedbirli olacak. [12a] Bunlarda hayır ve bereket çok olduğu için ilim insanları ile konuşmalı. Bu hadis(e) uygun olarak âlim ve ilim ehli insanları yüce görecekler: *kālū 'n-nebī 'aleyhi 's-selām min eṭ-ṭa 'ām 'ala ṭālibū 'l- 'ilm 'azābe le [12b] fī 'l-kabr ve lā ḥesāb le fī 'l-ḳiyāmet*. Hadisten anlaşılıyor ki ilim isteklilerini dost edinmek her iki âlemde mutluluk ve iyilik(tir). [13a] Ve yine aşçılığa başlayan kişi, kötü işlerden uzak durmasa, hele mecliste şarap içse ve gıybet, şikâyet etse ya da hüneriyle ilgili şaka yapsa, zindanda kalmayı [13b] kolay sanıp usulsüzlük, inançsızlık gösterse, böyle hünerli üstat aşçılara önce yüce Allah lanet eder, ikinci (olarak) bütün melekler ve bütün peygamberler ve bütün geçmiş pirlere lanet eder, demişlerdir.

[14a] Risalesiz iş yapan ve bu şerefli risaleye uymayan, geçmiş pirlere şerefli emirlerinden habersiz olan kişinin dükkân açıp çalışması, öğrenci yetiştirmesi ve öğrencilere iş buyurması, pirlere [14b] hakkında dua etmesi uygun değildir. Aşçılık (işinden) yediği her lokma kuru ot (gibi)dir, haramdır. Günden güne bereketi azalır iflasa, felakete sürüklenip borçluluktan asla kurtulmaz, insanların önünde hor [15a] ve itibarsız olurlar; yarın kıyamet günü(nde) geçmiş pirlere önünde utanç içinde ve rezil olurlar. Melekler bu insanın yüzünü kara(ya) boyayıp ateşli zincir ile boyunlarını, ellerini, ayaklarını bağlayıp [15b] “Üstat pirinin şerefli emirlerine uymayanın cezası budur” diyecekler. Ondan sonra kâfir aşçılarla aynı yerde tutulacaklar *ne 'üzü bi 'llāhi mine 'z-zālike*.⁷ Kâfir aşçılar da kâfirlik işlerine bağlanıp [16a] bu dünyada iyilik bulur. Müslüman aşçıların da yüce Allah'ın buyurduğu farz, vaciplerini yerine getirip, hünerini temiz bir şekilde yapıp, kazancı artırıp bu dünya(da) ve ahrette iyilik [16b] bulsa, pir üstatları (kendisinden) razı olacaklar ve (kendisine) rahmet okuyacaklar. Günden güne bereketi artırıp nimet (artacak) ve rahat ve devletin güvenliği artacak, halkın önünde yüce ve saygıdeğer [17a] olacak. Yarın kıyamet günü(nde) mezarından başını uzattığında yüzü on dört günlük gecedeki dolunay gibi parlak olacak. Pirlere (ondan) razı olup, hoşnut olacaklar. Pirlere (ona) şefaate edip yüce Allah'ın cemali ile şereflendirilmiş [17b] pir üstatları ile sohbet arkadaşı olup anber gibi (olan) cennete girecek.

Eğer “Aşçılık araç-gereçleri nereden gelmiştir?” diye sorsalar, “Yüce Allah'ın emri ile Hz. Cebrail *as.* aşçılık [18a] hüneri için cennete girip tuba ağacından alıp Hz. İbrahim Halilullah'a (vermek üzere) çıkmıştır.

Eğer “Bu aşçılıkta ne kadar olgun üstat geçmiştir?” diye sorsalar, “On sekiz olgun üstat geçmiştir: [18b] İlk(i) Hz. Hoca Abdullah, ikinci Abdurrahman, üçüncü Abdurrahim, dördüncü Abdulvahid, beşinci Üstat Rumî, altıncı Üstat Nizameddin, yedinci Usta Abdullah Celil, [...] dokuzuncu Usta [19a] Celaleddin-i Andicanî, onuncu Usta Rüstem-i Kabilî, on ikinci Usta Aşkullah-ı Tirmizî, on üçüncü Usta Abdullah-ı Magrib, on dördüncü Usta Hüsameddin-i Semerkandî, on beşinci Usta Nasrullah-ı [19b] Şami, on altıncı Usta Azizullah-ı Belhî, on yedinci Usta Gilan-ı Dımeşkî, on sekizinci Usta Muhammed-i Yarkendî *ra.*dır. Bu zikredilen üstatlar(ın) hepsi şeriat ilminde, tarikat ilminde, hakikat ilminde [20a] olgun ve mükemmeldiler. Aşçılık yapan her bir üstat, bu işlerin hepsini (yerine) getirirse risaleyi koruyup dindar olacak.

Eğer “Aşçı ustalar ocak başına gittiğinde hangi ayeti okumalı?” [20b] diye sorsalar, “Bismi'llāhi'r-rahmāni'r-rahîm lā ḥavle ve lā kuvvete illā bi'llāhi'l-'aliyyü'l-'aẓîm⁸ diyecek.” diye cevap ver.

⁷ Bundan Allah'a sığınırım.

⁸ Dua: “Bütün güç ve kuvvet yalnızca en yüce ve büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir”.

Eğer “Kazan asarken hangi ayet(i) okumak gerek?” diye sorsalar, “Yâ hayyu yâ kayyûm⁹ diyecek.” diye cevap ver.

Eğer “Kazana [21a] yağı koyarken hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar, “Şerefli dua(yı) okumak gerek.” diye cevap ver.

Eğer “Kazana sebze koyarken hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar, “ve’l-mîkâl ve’l-mîzân¹⁰ demek gerek.” diye cevap ver.

[21b] Eğer “Pirinci yıkarken hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar, “Bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm⁽⁴⁾ lâ ilâhe illa’llâh kerîmü’s-settâr¹¹ diyecek.” diye cevap ver.

Eğer “Pirinci kazana koyarken [22a] hangi ayeti okumak gerek” diye sorsalar, “Yâ subbuḥu yâ kuḍḍusu¹² demek gerek.” diye cevap ver.

Eğer “Pirince yağ koyarken hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar, “Yine üç defa şerefli duayı okumak gerek.” diye cevap ver.

[22b] Eğer “Pirince ısı verirken hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar, “Yâ Allâh yâ Allâh yâ Allâh demek gerek.” diye cevap ver.

Eğer “Yemeği satarken hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar, “Fe men ya‘mel mişkâle [23a] zerretin ḥayren yerehu ve men ya‘mel mişkâle zerretin şerren yerehu¹³ demek gerek.” diye cevap ver.

“Kazanı yere koyarken hangi ayeti okumak gerek?” dese, “Bi’smillâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm tevekkeltü ale’llâhî¹⁴ ve efevviû emrî ila’llâhi inna’llâhe başîrun bi’l-‘ibâd¹⁵ [23b] demek gerek.” diye cevap ver.

“Yemeği tabağa koyarken hangi ayeti okumak gerek?” diye sorsalar “Ve ‘indehu mefâtiḥu’l-ğaybi lâ ye‘lemuhâ illâ huve¹⁶ diyecek.” diye cevap ver.

Eğer sorsalar yemeği [24a] tabağa koyduktan sonra bu duayı okuyacaklar: *Allāhu ekber Allāhu ekber lâ-ilâhe illa’llâh*⁽³⁾ *vallāhu ekber allāhu ekber ve’llillâhi’l-ḥamd*¹⁷ diyecek. Geçmiş pirlar bu sırada geçmiştir.

Eğer “Aşçılık(ta) [24b] ne kadar şeyi bilmek farzdır?” diye sorsalar, “Altı şeyi bilmek farzdır: ilk(i) ilim öğrenmek, ikinci hünere eğilimi olmak, üçüncü beş vakit namaz kılmak, dördüncü faydalı ve cömert olmak, beşinci ilim isteklilerini ve molla kişileri [25a] dost tutmak, altıncı yüce Allah’a *tevekkeltü ‘ale’llâh*¹⁸ demek” diye cevap ver.

Eğer “Aşçılıkta ne kadar şeyi bilmek vaciptir?” diye sorsalar, “Yedi şeyi bilmek vaciptir: ilk(i) daima temiz [25b] olmak, ikinci doğru olmak, üçüncü doğruluk terazi(sini) doğrulukla tutmak, dördüncü daima Allah’ı anmak, beşinci dükkân masası gereçlerini temiz tutmak, altıncı rızkını [26a] yüce Allah’tan

⁹ “Daima diri olan ve yarattıklarını her an yönetip koruyan”.

¹⁰ Ölçü ve tartı.

¹¹ “Bağışlayan ve esirgeyen Allah’ın adıyla, Allah’tan başka ilah yoktur. (O), bağışlayan ve kusurları örtendir”.

¹² “Ey bütün noksan sıfatlardan münezzeḥ, ey mukaddes (olan Allah)”.

¹³ Zilzal 7-8: “Artık kim zerre kadar hayır işlerse onun mükâfatını görür ve kim zerre kadar şer işlerse onun cezasını görür”.

¹⁴ “Bağışlayan ve esirgeyen Allah’ın adıyla Allah’a tevekkül ettim”.

¹⁵ Mü’min 44: “Ben işimi Allah’a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını görür, gözetir”.

¹⁶ En’am 59: “Ve gaybın anahtarı O’nun katındadır. Onları O’ndan başkası bilmez”.

¹⁷ Teşrik tekbiri: “Allah her şeyden yücedir. Allah her şeyden yücedir. Allah’tan başka ilah yoktur. O Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Hamd Allah’a mahsustur”.

¹⁸ “Allah’a tevekkül ettim”.

bilmek, yedinci her Cuma ve Perşembe günlerinde durumun itibarına göre başışta bulunup şereflri risaleyi okutup (ona göre) davranacak; her usta ve pirlerin hakkında dua ettirecek.” diye cevap ver.

Eğer “Aşçılık [26b] hünerinde ne kadar şey sünnettir?” diye sorsalar, “Dokuz şeyi bilmek sünnettir: ilk(i) yüce Allah’ın kendi hünerinden verdiklerine razı olmak, ikinci haram (ve) mekruh şeylerden kendini uzak tutmak, üçüncü gereçlerini [27a] yüce görecekler, dördüncü öğrencileri iyi görecek, beşinci satın alıcıya hayal kurdurmayacak, altıncı öğrencisine iman sahiplerinden öğüt etmek, yedinci misafir-perver olmak, sekizinci risaleyi koruyup (ona uygun) davranacak ve doğru [27b] inançla (risaleyi) tutmak, dokuzuncu işini temizlikle yapacak.” diye cevap ver.

Eğer “Aşçılık hünerinde ne kadar şey sevaptır?” diye sorsalar, “Dört şey sevaptır: ilk(i) şirin sözlü olmak, ikinci yumuşak huylu olacak, üçüncü âlimlerin sözüne [28a] kulak verip (bu sözü mesele edinerek) davranacak ve bilecekler, onun için âlimlerin sözlerine uygun davranacak, dördüncü âlimleri dost tutacak.” diye cevap ver.

Eğer “Bu aşçılık hünerinde hangi vakit(ler)de tekbir almak farzdır?” diye sorsalar, “O öğrenci usta olup

[29b] Beşinci haksız (yere) kan dökse, altıncı dükkân bozulsa, yedinci âlimlere hakaret etse, sekizinci kibir sahibi (kişiyeye) emanet etse bu vakitlerde tekbir almak vaciptir ama bu aşçılık mesleğinde öyle (bir) özellik vardır ki bütün insanlara [30a] yarar ve şeref (kazandıran) bir hünerdir. Bu zanaat, bu hüner bütün hünerlerden daha yücedir. Kış (ve) yaz, sabah ve akşam bütün halk için yararlıdır ama bütün halklar(ın) üstat aşçıya ihtiyacı vardır. [30b] Bütün zanaatkârlar saygı duyacaklar, bu üstat aşçılar hem temiz inanç ile din (ve) dindarlık ile doğruluk ile çalışacak. Şereflri risaleye de uyacak. Böyle aşçılık üstadına bütün pirlere dünya ve ahirette yardım edecek. [31a] Bu edep kurallarını bilmeyen ve hepsini yerine getirmeyen, farz, vacip, sünnet, sevap usullerini bilmeyen her bir aşçı üstadın dükkân sahibi (olarak) oturmasını hoş değildir. Ama sabah ve akşam bu söylenmiş [31b] edep kurallarını yerine getirmese, şereflri risaleyi korumasa, farz, vacip, sünnet usullerini bilmese böyle kişilerin dükkân sahibi olarak oturması hoş değildir. Ama sabah ve akşam bu zikredilen edep şart [32a] adap usullerini öğrencilerine öğretme, risale(yi) kendisi(ne yol gösterici olarak) tutmasa, öğrencilerine okutup anlatmasa böyle terbiye edilmemiş öğrencilerin günahı üstadı(nın üzerine) olur, üstadı kefil [32b] olur. Öyle üstat aşçı bu dünyada mutsuz olur, kıyamet günü pirlere önünde yüzü kara olur. Her öğrenci ki üstadı izin vermeden kendi başına dükkân açıp yemek satsa o edepsiz öğrenciyi [33a] bulup bütün üstatların önüne getirip su dolu bir testi onun boynuna asıp, ortaya diken yığıp o terbiyesiz öğrencileri yalın ayak dikenin üzerine [33b] çıkarıp sopayla vurup yüzüne kara sürüp Yasin suresini tamamen okuyup, olan diken(in) üzerine oturtur. Ondan sonra diğer öğrenciler görüp ibret alsın diye şehir seslenip “her öğrencinin üstadından izinsiz [34a] kendi başına yaptığının cezası işte budur” diyecek. Ama bu şereflri risaleye uyup peygamberler, evliyalar ve şehitler için dua edip mum adayan, [34b] dua ettirip ondan yardım dileyerek dua edecek (olan) her üstat aşçıların dünya ve ahireti şenlikli olacak. Bütün imanlı üstat aşçılar, hünersizden (ayrılıp) toplanın ve gönül kırık olmasın, cömertliği huy edin, [35a] başkalarının hakkına asla göz koymayın, başkasına hile yapmayın. İşte bu yolda hareket eden aşçılık üstadına karatuglu hâkimlerden başka kişi [...] emanet etse ya da atın önüne salıp sürse ya da [35b] yakasından tutup yumruklasa kendisi kâfir, hanımı boşanmış olur. Kırk bir kırbaç vurulmayınca temizlenmez, hanımı(nı) da yeniden nikâhlamak gerekir, bu şereflri hadisin anlamı ile: *kalû'n-nebî 'aleyhi's-selâm* [36a] *el-kāsibu habîbu'llāh*. Bu hadisin manası budur: her üstat ki kendisi helal yiyip beş vakit namazı bırakmadan, yol gösteren pirlere şereflri emirlerini tamamen yerine getirirse o kişi [36b] yüce Allah’ın dostlarından. Böyle (bir) zanaatkâra hakaret edip düşman olarak gören her kişi, Hz. Muhammed sav.e hakaret etmiş gibi olur. Böyle üstat aşçıya hakaret (edip) düşman olarak gören her kişi [37a] Hz. Muhammed sav.e hakaret etmiş gibi olacak. Allah’ın resulünün sözüne hakaret etse o kişi öncesiz ve sonrasız cehennemden kurtulmaz ama risalesiz zanaatkârı yalancı diyerek hakaret edip [37b] düşman olarak görse, risalesiz zanaatkâr, risale sahibi zanaatkârı(n üzerine) basıp yukarı otursa Kuran’a

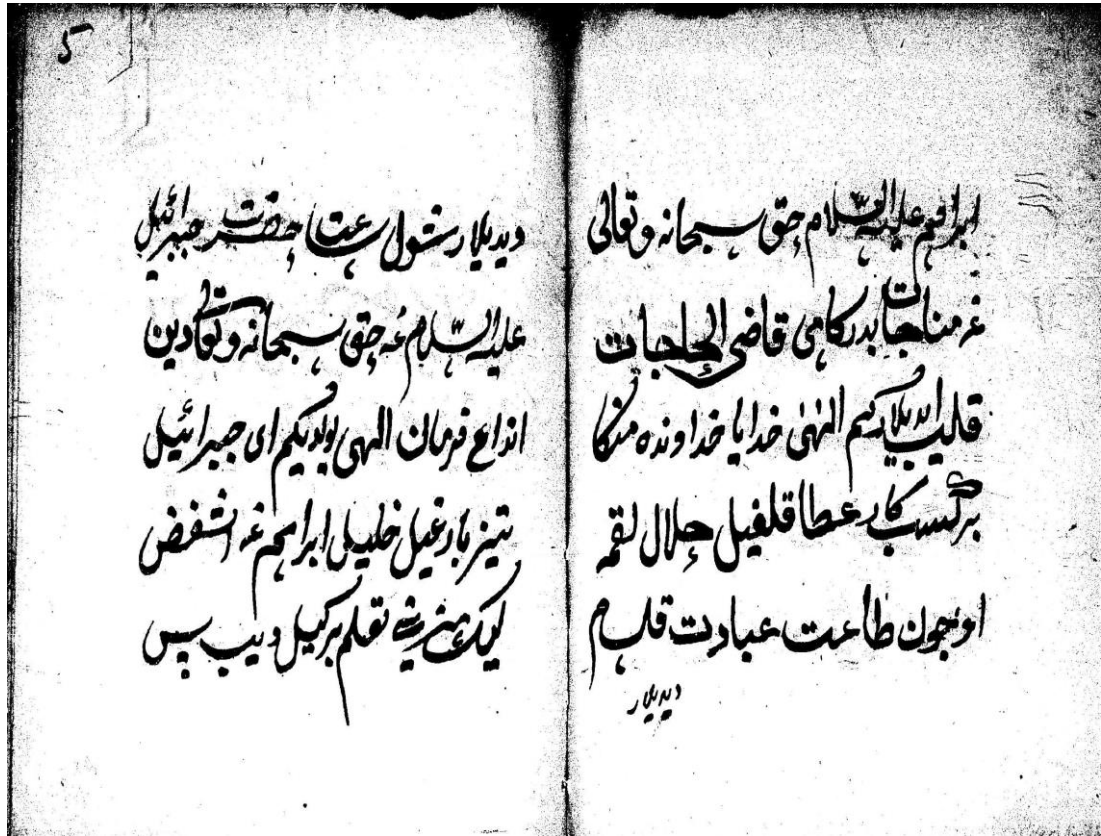
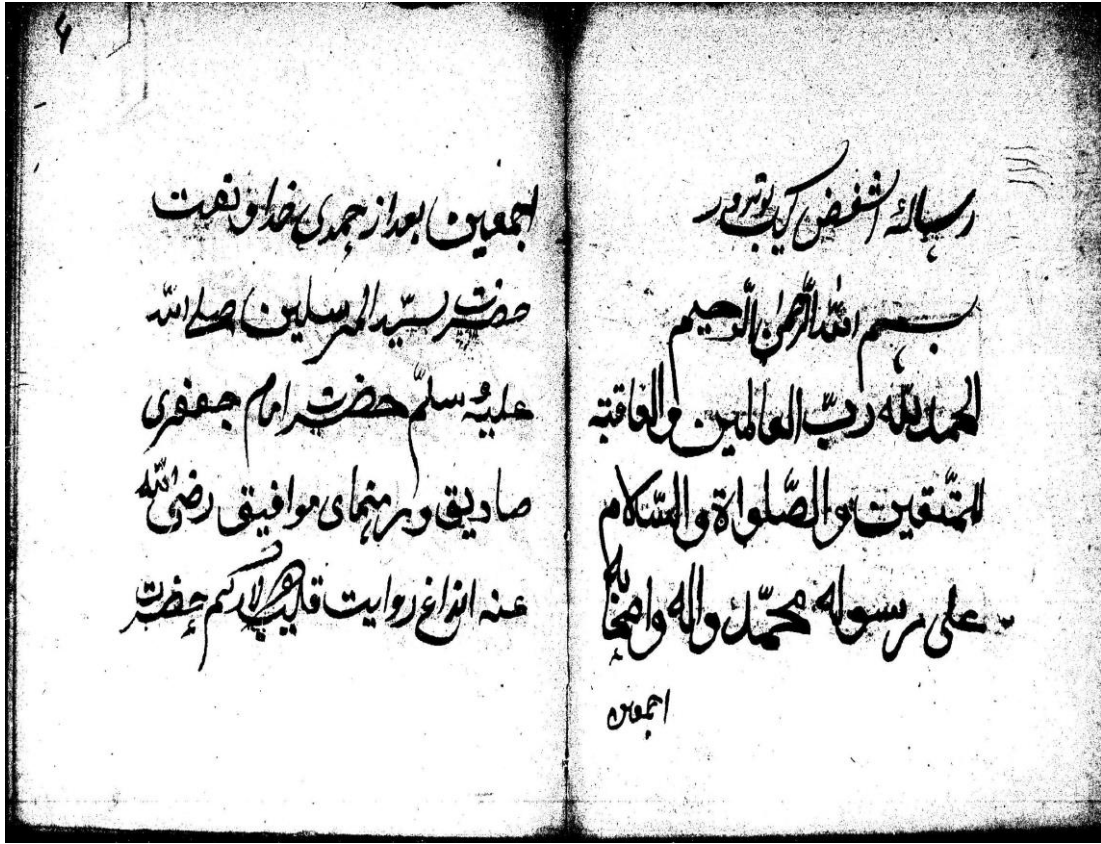
basıp oturmuş gibi olur. Ama bu önemli şerefli risaleye şüphe duyan her kişi kâfir olur. Bundan Allah'a sığınırız.

[38a] Ey Hüda, bütün üstat aşçılara şerefli risaleyi koruyup (ona göre) davranmayı, doğru yola ulaşmayı başla. Yarın kıyamet günü pirlere şefaatten uzak tutma. [38b] *yā rabbi'l-‘ālemīn ve yā ente hayru'n-nāşirīn ve şallallāhu ‘alā hayr ḫalaka muḫammed ve ālihi ve aşḫābe ecma‘īn ve erḫamnā ma‘hum bi-raḫmetike yā erḫame'r-raḫīmīn temmet tamām şed.*

Sonuç

Bugün İsveç, Rusya, İngiltere ve Almanya'da çeşitli kütüphanelerin koleksiyonlarında tespit edilmiş olan ve bir kısmı yayımlanmış olan Doğu Türk yazı dilli birçok meslek risalesi ve hemen her risalenin çok sayıda nüshasının bulunması risale geleneğinin Uygur kültür ve edebiyatında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Doğu Türklük sahasında dinî-mistik hareketlerin etkisiyle mesleki bir örgütlenmenin olabileceği izlenimini veren bu risalelerden daha önce üzerinde çalıştığımız çömlekçilik (Alper, 2007) ve sabunculuk (Alper, 2006) risaleleri ile aşçılığa ait bu risalede de mesleğin ne olduğu ya da nasıl icra edildiğinden ziyade ayet ve hadisleri birer büyümlü sözmüşçesine kullanarak işlerin dinî bir ritüele ve belli ahlakî kurallara dâhil olarak yapılması gerekliliğinin belirtilmesi dolayısıyla risalelerin yazılma amacının özellikle XIII. yüzyılın sonlarında Türklerin yoğun olarak içinde bulunduğu tarikatlarda görülen şecere geleneğinin devam ettirilmesi olduğu kanısındayız. Dil özelliklerine göre XVIII-XIX. yüzyıllarda Doğu Türkçesinin klasik sonrası devrinde Kaşgar, Yarkent, Hoten gibi önemli ticaret ve kültür merkezlerinden birinde yazıldığını düşündüğümüz bu risaleler de *Hocalar Dönemi* (1696-1762) ve sonrasında Hoten, Yarkent, Kâşgar ve Aksu gibi merkezlerde Nakşibendî tarikatına mensup hocaların etkisi ve yönlendirmeleriyle şekillenen ve tarikat kavgalarının yarattığı kargaşa ortamında tıpkı Anadolu'da Türkleşme ve İslamlaşmada etkili olan Ahi birlikleri ve bunların nizamnamesi tarzında olan fütüvvetnameler gibi millî şuur oluşturmak, birlik ve beraberliği tesis etmek amacıyla yazılmıştır. Risalelerin her birinin bu sosyo-kültürel olgu etrafında ve bir bütünün parçası olarak ele alınması, özellikle tek yazı dilinden lehçelere geçiş sürecini aydınlatacak verilerin filolojik yöntemlere uygun olarak tespit ve tahlilinin yapılması gerekmektedir.

Tıpkıbasım

6

حضرت برائیل علیه السلام بتکلیف بیا حضرت
 ابراهیم خلیل الله علیه السلام فرمود که این امری ۲
 فرمانی است که از پیشان استغفار است یکی منبر نبی تعلیم در بلاد
 استغفار یکی منبر نبی قیامت ازین عالمی
 دین بگزار حضرت ابراهیم جعفری صادق
 در نهیهای

در نهیهای موافق رضی الله عنه انداز روایت
 قلیب لاکم بود استغفار یکی منبر بسیار
 اولوغ و شرافت یکی منبر ترو پانین
 او چون کم خدای کلام مجده خیر هر چه
 قوله تعالی خیر العبادۃ من ینفع

۲

الناس یعنی الله تعالی در عبادت اولون
 قسم اولون تو قوی حلال یکدیگر ازین
 عبادت دور عبادت لارین اولون
 و بخش اولون آدم لاکم نفع تیکور یکدیگر
 دور این اولون جویم باره دین اولون لاکم
 نفع

نفع تیکور یکدیگر باره دین اولون لاکم طعام
 پیلان نفع تیکور یکدیگر هر دین زیاده اولون
 خوش اولون اولون هر چه بر زمین نیک اولون
 خوش اولون که عرش عظیم زیارت اولون
 دین اولون اولون پیر ما تقدم انبیا لاکم

8

دور خدای تبارک و تعالیٰ است که در تمام حجت
 لایزال و اول حصه قیلید لایزال تو از حصه حاجت
 انشغف اولاد بر دین بر حصه حاجت
 اولاد لایزال بر دین را تمام کسب بر حصه
 فضیلت اولاد انشغف اولاد اولاد

شهر نیک آباد لایزال انشغف اولاد دور
 و مهور لایزال انشغف اولاد و ناز نازیده
 لایزال خوش بولاق آنا پیکار عاجز لایزال
 آرام المانع انشغف اولاد و علی مد التیس
 و تیان لایزال اولاد بولاق انشغف اولاد

»

9

کشف خارق قیلور فرشته لایزال لعنت قیلور
 بخونکم پاکیزه اولاد نخبه وقت نماز اش
 فضل لایزال پاکیزه لیک پیکار حکما
 شهید دین لایزال بر اولاد انشغف
 اشین پاکیزه لیک پیکار خدای تبارک و تعالیٰ اولاد

دانقوز حصه فضیلت و برکت زیاده
 این لایزال و خونکم هر آدم اش پاکیزه هیچ
 اش قیلوالی اولاد لایزال دین لایزال
 بر اولاد انشغف اولاد لایزال دین
 و معارف قیلور لایزال خدای تبارک و تعالیٰ اولاد
 کشف

10

بنده هستم آتش دوزخ بهرام قیلور هر اوستا
 دیم اشغض لید قیلور در همت طهرت
 پلم بلوب شی وقت نماز تیرن قلماعار
 دیانغ سوز قیلما عار کونکنا راسرت
 توتغای و کندی توتغای او کمال پیران ماتم
 لار

لازین ارواح پکن نشیرنی لاریم همتیه دعا
 و تکیه قیلور اراده واختم نذر نیاز
 و خطم نشیرنی لاریم تیرن قلماعار هر اوستا
 اشغض لار بو آشنه برجا کلتور ما کونک
 کونک رونق نانا قلماعار هر تیرن ایلگری کلما هس

11

A 402

اگر برنج طاعت قلمای پیلور کت ۲
 تمام هس این کلمه بویتم بویتم بسیار ۲
 اولوغ همت تیرور هر کاسه هس هر ادم آشن
 یمای هیچ آشن بولما هس اما هر اویده
 خواه ایر خواه مظلوم کتسه که طعام ص
 قیلور

قیلا دورم هس اشغض یکبض موی هس
 تیرور اشغض متغالی کویا که بیروز یای عظم دور
 اوزده همت لار همتونیک همت بولما هس
 هر تیشیم بو اشغض کت همت نیه قدم قوی بود
 شبره کت طعام کمار دین یانغ سوز

12

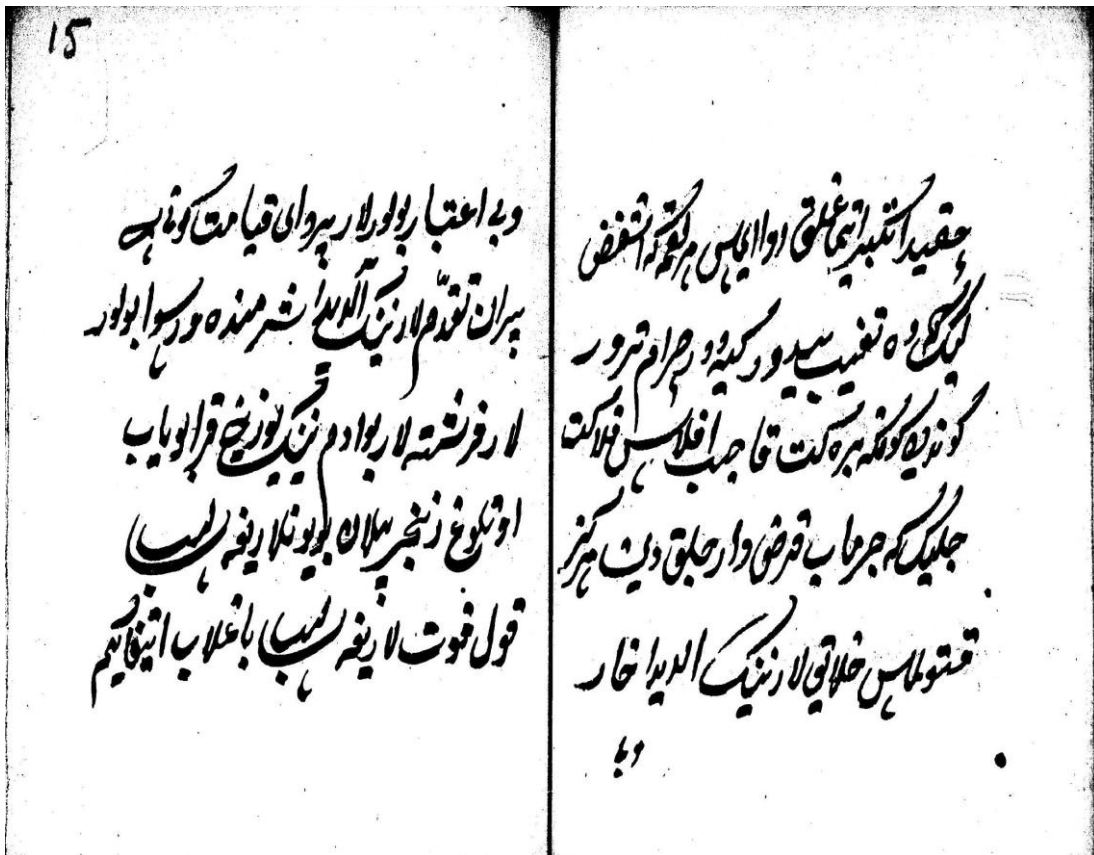
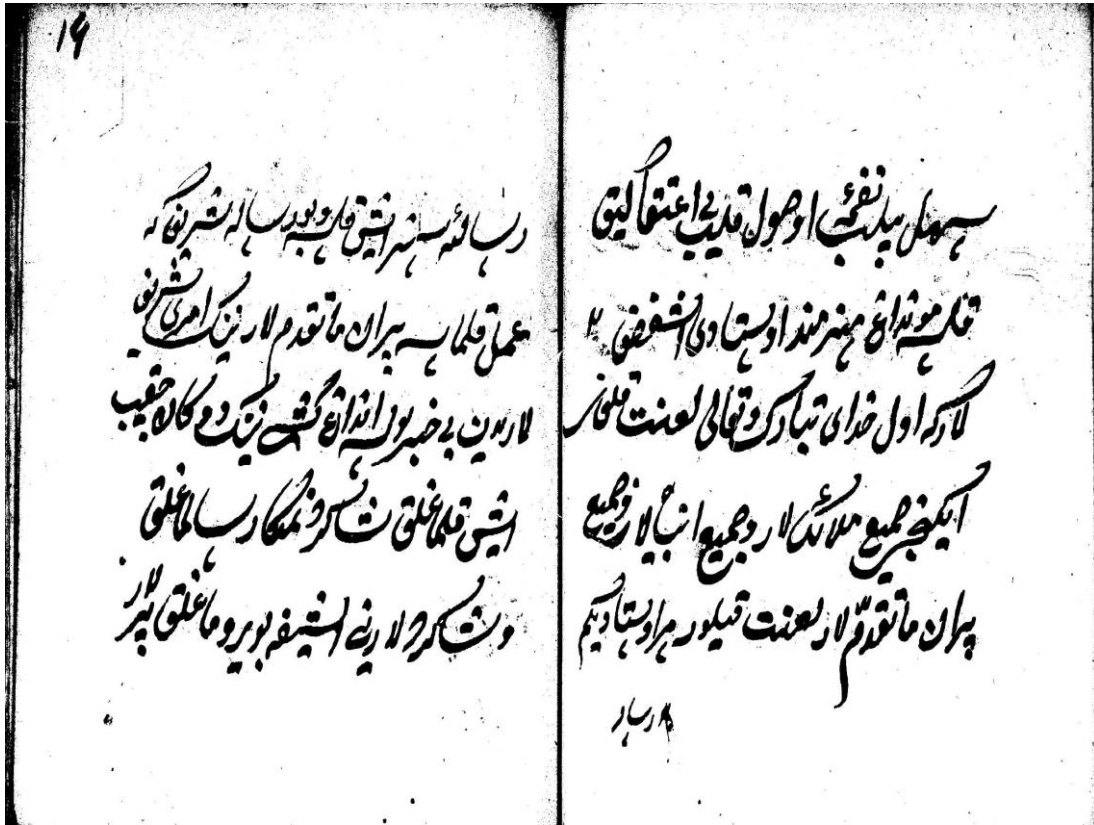
لا تترك دينك في حيلة الازدي كمنه نيك
 حق دين غيب و شكایت زنا
 ضلالت دين يراق بواقی مؤذنا
 باختر من فاستحق خلق لا دين يراق
 بوشا مؤذنا اوله دين اوله احطيات
 تنور

تعلموا طالب العلم لا يربطهم صحبت بولمان
 بچونكم بولار و اخيره بركت كويدور عالم و طالب
 العلم لا يرا غير زكوري كايلا ر بوجديت بشرين
 نيك مضمون بيله قال النبي عليه السلام من
 الطوام على طالب العلم عذاب له

13

في القبر ولا حساب له في القيامة
 صدق يا رسول الله بس حديث
 واملوم بوليم طالب العلم لا يرد و هست
 تو تما غيلق ايجله عالم نيك سعادت
 و نختي آيين و نيه ايتيه لارتم
 هر كس

هر كس كيد بوشغض ليكي قدم تو بدير
 يمان ايشلارون فرمز قيلماسه على
 الخصوص زنده قلنجه جاده شراب
 اچلاره و غيب شكایت قلبه باينه بوليه
 مطاييه جلاله يا زنده قلنجه و اقلما قينه

16

پراوتی سادی سینه امری شریفی لاریه توغماغما
 نیک جناب او بود دور و یکجا یار اندین
 کین کافر اشغف لاریه لاریه توغوز
 غایار نوز با الله من الذاکت کافر اش
 فض لاریم کافر لاریه توغماغما
 قلب

قلبی بو عالم داخو یلوق نغادور سها
 اشغف لاریه لاریم لاریه لاریه لاریه
 و لاریه لاریه لاریه لاریه لاریه لاریه
 کلتور و پهنریه پاکیزه بیلان قلبی سب
 کلمات تعین بو عالم دم اخرت ده هم خوب

17

لوق قاپی کراک پراوتی لاریه لاریه لاریه
 خوشنور و لوب و رحمت اوقوعی لاریه
 کونین کونین بره کت لوب نعمت و رحمت
 و دولت اب ایمنی ابروی تا بغار
 خلاق لاریه لاریه لاریه لاریه لاریه
 بهنر

بوغماغما قیامت کون کوریرین باشی کونار
 یوزی اونه تور کونلور کونلور کونلور
 روش و منور لاریه لاریه لاریه لاریه
 نود لاریه لاریه لاریه لاریه لاریه
 بهنر و کونین کونین لاریه لاریه لاریه

18

پیراوسته لاری پلازم صحبت ابوب سهرشت
 عنبر سرشته که داخل بوفکر اگر سرور استم
 و شغف کید است با لاری قایدین ترور
 دیسه جواریا تیغلم خدای کاین قرعانه ۱۱
 بدیه حضرت جبرئیل علیه السلام شغف
 یک منبرها او چون بهشت که کز بر خست
 طوبی بنی فاجهیدین الحقان ترور
 حضرت ابراهیم خلیل الله علیه السلام استم
 به شغف کید یک نیمه پیر کایمیل او ویدوریه
 جواریا تیغلم اون سکنز پیر کامل او تودور

19

اول حضرت خرمه خواجه عبید الله انکیچی عبد الرحمن
 او جوخی عبد الرحمن ترنج عبد الواحید شیخی
 او سعاد روی التیجی او سعاد نظام ۱۱
 الدین تیجی او ستمه عبد الله جلیل
 توتونخرا او ستمه
 جلال الدین انچه اونه او ستمه دو ستم
 کابیل اون انچه او ستمه عشق الله ۲
 تمبریزا اون او جوخی او ستمه عبد الله
 مغرب اون توتونخرا او ستمه جم
 الدین شمر قندلی اون شیخی او ستمه نصر الله
 جلال الدین
 حیدر

20

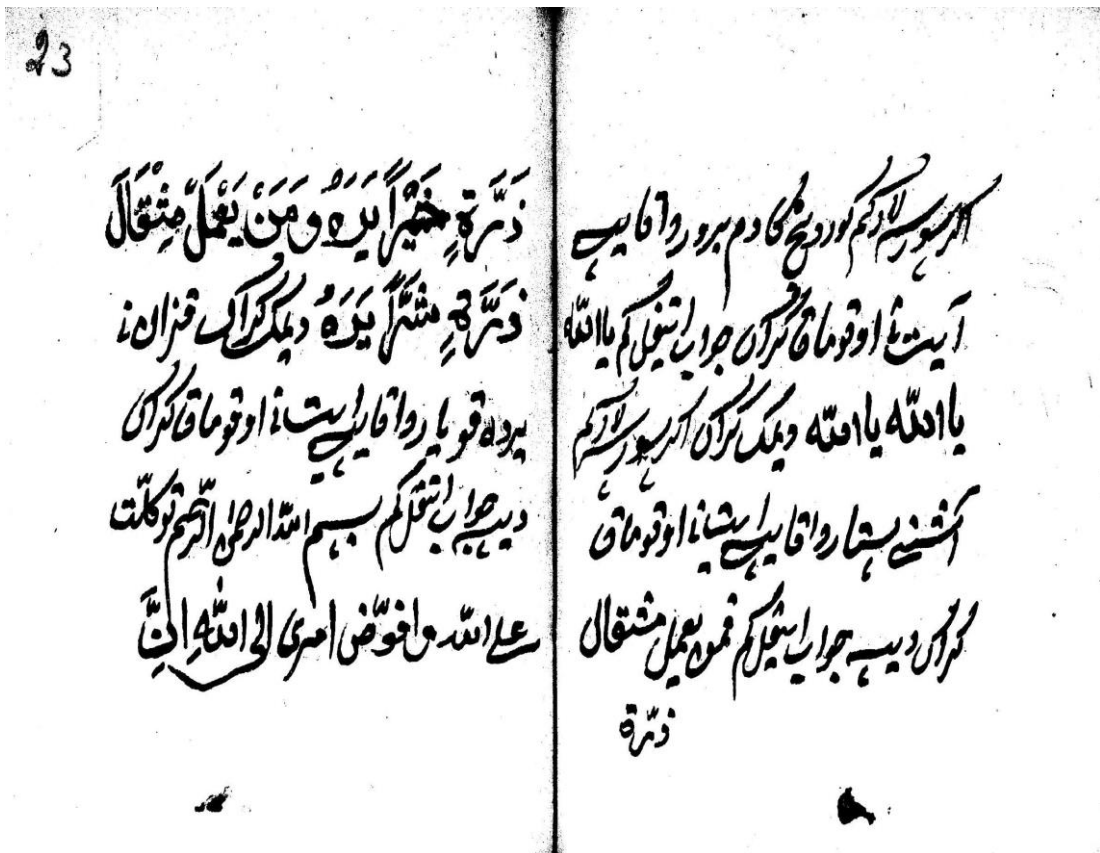
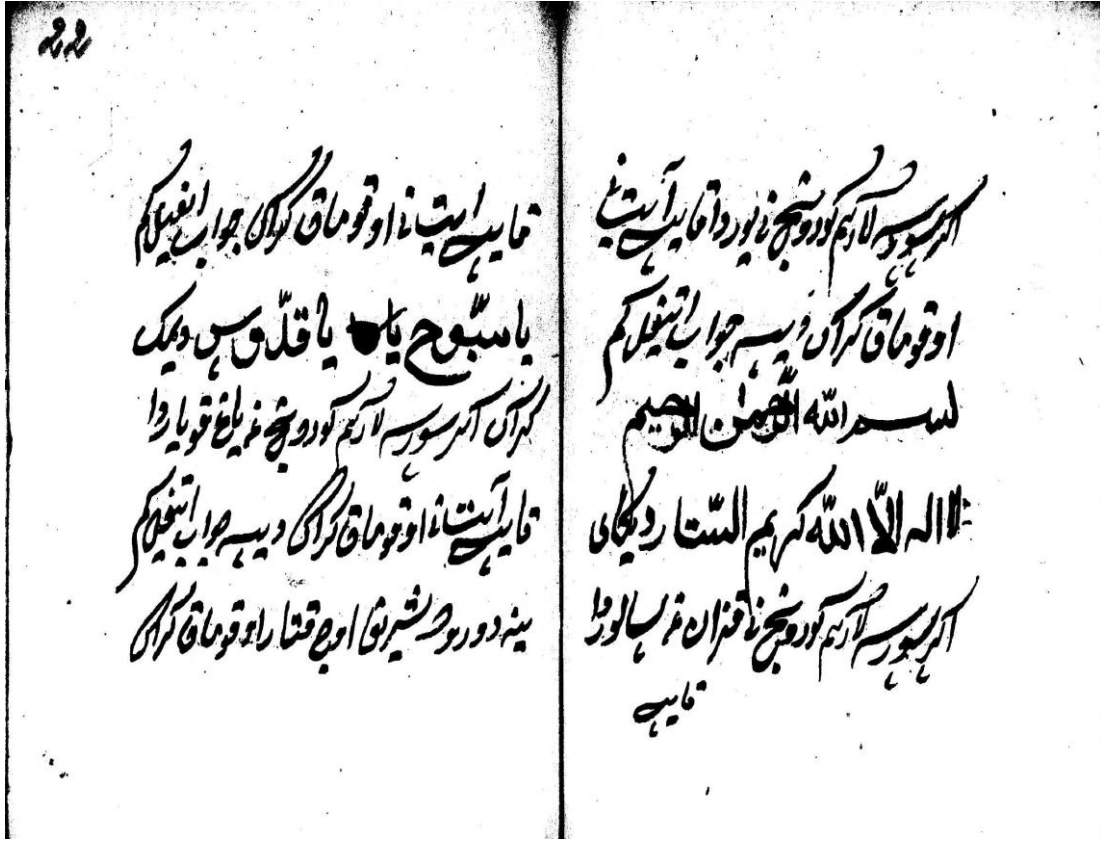
شاهی اودن التجی اوسته عزیز الله بلخ
 اودن سنجی اوسته کلان همیشه اودن
 سکو خیر اوسته محمد یار نذی رحمة الله
 علیه ترو رشبو مغرور لوی بلاریم
 علم شریعت علم طریقت علم حقیقت
 کامیل

کامیل و مکمل ایردیلا رهر اوستا ویم اشیا
 قض کین قیلادور بوشتلار نه بر جا کلنور
 البت رس ارقلاب دیانت کین لولعش
 اگر کورس لاکیم اشغفن اوسته ار اوجاق
 باشیف بارخان اقا یس آیت ن اوتوماق

21

سکران جوا سئلکم بسم الله الرحمن الرحیم
 لاحوال ولاقوة الا بالله العلی
 العظیم دیکای اگر کورس لاکیم قران آس
 قایس آیت اوتوماق کران دیسه جوا سئلکم
 یا حی یا قیوم دیکای اگر کورس لاکیم قران
 یاغ

یاغ ن تو یار داقایس آیت ن اوتوماق کران
 دیسه جوا سئلکم دور و دشمنی اوتوماق
 کران اگر کورس لاکیم قران غم سینه س اولور
 قایس آیت ن اوتوماق کران دیسه جوا سئلکم
 و الیکال و المیزان دیکال کران

۲۴

او سوفا بو فاندن کین بو وئا او توغایار
 الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله
 والله اکبر الله اکبر والله الحمد
 دیکای هم او تکان پیران مانو دم لارا و شو
 طر تو و او تو بو و لارا کور لاکم اشغرض کین

الله بصیر بالعباد و یسکران
 کور سور لاکم اشغرض او سغانا تایه
 آیت: او تو مان کورن دیسه جوار تغزل
 و عنده مفتاح الغیب لا یعلمها
 الا هو دیکای کور سور لاکم اشغرض
 او یوقا

۲۵

لار و دوست تو ما خلق التج خدا کاغز تو کلت
 سخط الله و یسکران کور سور لاکم بو اشغرض
 لیک و نه نرسنه کور سور لاکم و اجه
 دیسه جوار تغزل کم تیه نرسنه کور سور لاکم
 و اجه اول همیشه طهرت اینه و

بخ نرسنه کور سور لاکم و اجه
 نرسنه کور سور لاکم و اجه
 لیک اینه نرسنه کور سور لاکم و اجه
 بش وقت نماز او تو ما خلق تج خدا کاغز تو کلت
 پیرا بو ما خلق تج خدا کاغز تو کلت
 لار و

26

بولما خلق ایکنجی راسلیق بیلا بولماغلی او جوخی جلد
 ترازونه راسلیق بیلا توغما غلی تور شجر
 نیمیته رکر تیس سجان بولما غلی بشنجی
 پیشی تخته دوکان اسپا لایر ارسغ
 پاکزه کید سجان توغما غلی التجز زرقه نه
 الله

الله فادین بیلکد یکت پنجه هر زینه و یا
 پنجه شنه کونلارده بقدر احوال بد شمره قلیب
 رب الیشیر فی او تو قوب عمل قلغانر
 هر اولسنا و پر لار سنجا حقیقه ادا عاکتبه
 قصله و عاقر اگر سوره لاکرم اشغض لیک

27

همنه یانجه نمره سنهت دور دیر جواب ایتمل کم ۲
 تو قوز نمره بیلکد کت سنهت دور اول اوز
 همنه دین الله فادین هر نمره کیم سیدوب اسکا
 رانجه بولماغلی ایکنجی مرام مکره نمره لار دین
 اوزینه بیراق توغما غلی او جوخی اسپا
 لایر

لاریه غیر نمره کور کایا روتنجی نمره نکارینه
 پنجه کور کایا بشنجی ضرر لار نه جیال قصله و نمره
 التجز نمره نکارینه ایمان اسپم دین نمنه
 نصیحت قیلما غلی بشنجی مهاد و هست بولما غلی
 سکننجی رساله قصله عمل قیلماغلی و صدق

28

تو انا لب اسب مسهله بپا عمل قلعه و بلگا
 لارا نند او چون کم مسهله بپا عمل قلعه
 تو رنج عالم لارنه دوست تو نغز اکر بو لاریم
 بو نغز لبیک هنر دانه و قیده استبر الماق
 نرض دور اول سف کرد او ستاد بولوب

اعتقاد بپا تو خلق تو نغز بر آینه پاکیزه
 لبیک بپا قلعه اکر بو لاریم اشغض
 لبیک هنر دانه نغز مباح دور جو این نغز کم
 نورت نغز مباح دور اول نغز کوی بولما
 اکی نغز ملام تو نغز او نغز عالم لار نغز بوزیم
 نون

30

لارنه تو انا منفعت لبیک شرافت لبیک
 هنر تو رو بو کس بپا هنر لارین بو هنر
 او نغز اراق دور قیش باغ اراقه و نغز م
 نغز خلق لار که منفعت لبیک دور اما نغز خلق
 لار او ستاد اشغض که حاجت بار دور

بش نغز ناهق خون تو نغز دو کا نوزده
 بپا نغز عالم لار که حقارت قلب لبیک
 صاحب تکبیر امانت قلبه وقت
 لارده استبر الماق و اجهت اما نغز اشغض
 لبیک انوار خاصیت بار دور کم نغز خلق
 لارنه

31

هم کاسرینا معتبر بلکایلا بر او ستاد اشغرض
 لار هم عقیده اخلاص بیله دین دیانت
 پیلا لار سرت بیلا زین قیلین رساله
 شیرینی هم تو تنای اندون او ستاد اشغرض
 لیکن جمع پر لار دنیا و اخرت ده مو قیلین
 هر او ستاد

هر او ستادیم اشغرض لار بو اداب قاعده لار نه
 بیلا و سر جا کتور مار فرضی و اجر و سنت
 مستحب اداب ارکان لارینه بیلا
 اندون کشف لار زین صاحب دو گنده اولتورغان
 خوب ایس اما رته واضح هم بو مدکور

32

بولغان اداب قاعده لار نه بجا کتورما
 رساله شیرینی قلاما فرضی و اجر و سنت
 اداب ارکان لارینه بیلا زین قیلین
 لار زین صاحب دو گنده اولتورغان خوب ایس
 اما رته واضح هم بو مدکور بولغان اداب
 قاعده

قاعده اداب لار نه بجا کتورما
 لار نه قلم برما رساله او زین بیلا
 تو محاسب کتورما کتورما او قوتوب
 اشغرض ایس اندون بجا کتورما لار زین
 و بالی او ستادیم بولور او ستادیم ضامی

بے ادب است کردنه تغیب کلید نج او ستاد
 لاریت الوداع حاضر قلیب بر کوزانه رالیب
 این کونینونه اسیب او ترانه تیکان
 دو بولاب اول بے ادب است کوزانه
 یلانک ایغ قلیب تیکان نینک اوزه سیکه

بولور اوزانه او ستادی اشغرض نینک بونیا دا
 بے سعادت بولور قیامت کوزانه پر لار
 نینک الوداع بوزی قرالولور لار هرث کوزانه
 او ستادی اخصت بر ما کونجه لیکن الوداع
 دو کان جقیب اشغرض سته اوزانه قلغنه
 بے ادب

اوز الوداع قلغنه نینک جزایه اش بودیکای
 ناکه ان اوز کوش کوزانه عبیرت آغای
 و الله اعلم بالصواب اتمام او ستادی اشغرض
 کلید بولور کوش نینک عمل قلیب نینک اولیا
 شمهید لاریت حقیق اندر نیازید جرانغ

جتاریب حله جوب او رو ب یوزیکه قر
 بودوب سوره یاس نایم او قوی غوغوغ
 لیکن تیکان اوزه سیکه او متوروزور لاریت
 کینه شهر جو اولور و رو ب جقیب نینک
 او ستادی اخصت بے ادب با چانه نینک
 اوز

35

دعا کتبر قلید و در با انین مو استوانت
 تیلاب و عاقلن انین دنیا و آخرت
 معهور و انی الهی باریه مؤید او ستاد اشغض
 لازم لایزم دور که نمی دین یغلنا یلار و دل از اثر
 آزار بولما عاشر سجاوت پشته بولما خلق
 کشفه نیک

کشفه نیک صحتی دهر نوز سب الما غا کشفه
 غذا و نوما یسیر لار او شبو طریقه و اقلنا
 او ستاد اهل اشغضی که قرا تو غلوقا کلام
 دین او دهر کشفه انرا امانت قلید پاک
 آطینک الانو یسیر سب جدید سب پاک

36

یاسیدین تو ب نوش قوسه اوزی کافر
 خاتون طلاق بولور قرقا بر دژه سوتقا اوزی
 بک بولماس خواتونینجه هم سیک بوشیدین
 کماج قیلم خلق لایزم بولور بوجدیف شرفی
 نیک مضمونه بیلا قال اللہ علیہ السلام
 السب

السب حبیب الله بوجدیف نیک
 معنی س اول بولور کم هر او ستاد ویم
 اوزی حلال خور بولوب بشن وقت
 نمازینجه ترک قیلمای پرم رشید لار نیک
 امری شرفی لایجه برها کلتور س اول کشفه

37

حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم
 و سخاوت قلغاندین دولتی قال رسول اللہ
 و سخاوت قلغاندین اولی ابد و مزاج
 دین تو تو ماس امارت الی تو کاسبانه
 پس بالی لاجی زینب و سخاوت قلب

خداوند کائنات دو کتا لاریه نور هر گشت
 مونداز اهل کاسبانه سخاوت قلب شمن
 تو تبه حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم
 و سخاوت قلغاندین اولی ابد و مزاج
 دوست او شفق که سخاوت دوستی تو تبه
 حضرت

38

من الذلک الی من یملیٰ احدایا حد او نذا
 و صلیح او سنا و شفق لاریه رساله شریف
 قلب عمل قلغاندین تو خلق هدایت
 عطا قلغانی رساله فروای قیامت کونا به لار
 نیک شفاعت دین با محرم تو یغای رس

دوستی تو تبه هیچ باری تو قاری الی یوق کاسب
 رساله دار کاسبانه باری تو قاری
 اولی نور کوناه کلام شریف زینب الی تو غایک
 بولور اقا هر گشت بوم سله رساله شریف
 لاریه رساله کلتور کاف بولور غفور با اللہ
 من الذلک

39

يا مرثب العالمين ويا اذنت خبير النيران
وصلى الله على خير خلقه محمد وآله وصحبه
اجمعين وارحمنا معهم بملكنا اليم الامين
تحت تمام شد

Kısaltmalar

- CTD III:** Robert DANKOFF, James KELLY, Mahmūd al-Kāşyarī. Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk) III, Edited and Translated with Introduction and Indices by Robert Dankoff in collaboration with James Kelly, Harvard University, Cambridge 1985. Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII.
- ED:** Sir Gerard CLAUSON, An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford 1972.
- NECİP:** Emir Necipoviç NECİP, Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Çev. İklil Kurban, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- ÖZYETGİN:** Melek ÖZYETGİN, Ebū Ḥayyān Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk Fiil Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi, Köksav Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi, Ankara 2001.
- SHAW:** Robert Barkley SHAW, A Sketch Of The Turki Language As Spoken In Eastern Turkistan (Kashghar And Yarkand) Part II, Baptist Mission Press, Calcutta 1880, 208s.

Kaynaklar

- ALPER, S. (2016). Risâle-i Sâbûn-gerlik. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III(I), 45-69.
- ALPER, S. (2017). Risale-i Kaçacılık (Çömlekçilik Risalesi). *Türkiyat Mecmuası*, 27(1), 15-32.
- ALYILMAZ, S. (2011). *Risâle-i Mûze-dûzluk İnceleme- Metin- Dizin*. Ankara: Elik Yayınları.
- BOROVKOV, A. K. (1953). K İstorii Bratstva 'Ahi' v Sredney Azii. Akademiku Vladimiru Aleksandroviçu Gordlevskomu k ego Semidesyatipyatiletiyu İzdatel'stvo. Moskva: *Akademii Nauk SSSR*, 87-89.
- BURAN, A. ve ALKAYA, E. (2001). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford.
- COŞKUN, V. (2000). *Özbek Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ECKMANN, J. (1988). *Çağatayca Tarihî Türk Şiveleri*. (3. Baskı). (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 211-245.
- ECKMANN, J. (2005). *Çağatayca El Kitabı*. (Çev. Günay Karaağaç). İstanbul: Akçağ Yay.
- EKER, Ü. ve ZAL, Ü. (2014). *Risâle-i Temürçilik*. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 4, 11-23.
- GABAIN, A. V. (1950). *Alttürkische Grammatik*. (Çev. Mehmet Akalın). Eski Türkçenin Grameri, Ankara: TDK.
- GÖLPINARLI, A. (1953-54). Burgâzî ve 'Fütüvvet-Nâme'si. *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV(1-4), 76-154.
- GÜREL, R. (1992). *Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi (Fütüvvet-nâme-i kebir veya Miftâhü'd-dekâyık fi beyâne'l-fütüvveti ve'l-hakâyık)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖPRÜLÜ, F. (1945). *Çağatay Edebiyatı*. İslam Ansiklopedisi, III, 270-323.

- MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ. (2009). *Burhân-ı Katı*. (Haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs). İstanbul: TDK Yayınları.
- NECİP, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev. İklil Kurban). Ankara: TDK.
- OCAK, A. Y. (1996). *Fütüvvetnâme*. İslam Ansiklopedisi, 13, 264-265.
- ÖGER, A. ve TEK, R. (2017). *Risāle-i Dehkānçılık (Çiftçilik Risalesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖGER, A. ve TEK, R. (2016). *Risāle-i Aşfezlik (Aşçılık Risalesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖGER, A. ve TEK, R. (2016). *Risāle-i Aşfezlik (Aşçılık Risalesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖGER, A. ve TEK, R. (2016). *Risāle-i Nemed-mālîk (Keçecilik Risalesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖGER, A. ve KILIÇ, F. (2016). *Risāle-i Kassāblık (Kasaplık Risalesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖGER, A. ve KILIÇ, F. (2016). *Risāle-i Tegürdmençilik (Değirmencilik Risalesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖGER, A. ve KAŞGARI, N. A. (2016). Uygurlarda Risalecilik Geleneği ve Rengrizlik Risalesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 41, 151-183.
- SEYHAN, T. (2004). *Zahîrû'd-dîn Muhammed Bâbü'r Mîrza Mübeyyen Der-Fıkh (Giriş-Metin-Dizin- Tıpkıbasım)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- STEINGASS, F. (1998). *A Comprehensive Persian- English Dictionary*, Beirut.
- ŞEN, S. (2007). *Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEKİN, T. (1995), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. (2. Baskı). Ankara: Simurg Yayınları.
- TEKİN, Talat (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırması Dizisi.
- TÖRNVALL, G. (2014). Hoten ve Kaşkar'dan: Gunnar Jarring ve Jarring Koleksiyonu. (Çev. Serkan ÇAKMAK). *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 4, 103-111.